

М.К. КЕДА

**ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ
КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ**

Чернігів 2015

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА
ПРАВознавства
імені О.М.Лазаревського
Кафедра всесвітньої історії**

Кеда М.К.

**ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ
КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Інформаційний пакет матеріалів
для організації навчання за кредитно-модульною системою
студентів історичних факультетів
вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації

Чернігів 2015

УДК 94(4)»653»+94(7)»653»(073)
К 33

Рецензенти: д.і.н, проф. Ячменіхін К.М.
к.і.н., доц. Кондратьєв І.В.

Відповідальний редактор: д.і.н., проф. Ячменіхін К.М.

Кеда М.К.

К 33

Історія Середніх віків країн Європи та Америки: Інформаційний пакет матеріалів для організації навчання за кредитно-модульною системою для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації. Вид. 3-є, перероб. і доп. – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2015. – 52 с.

УДК 94(4)»653»+94(7)»653»(073)

Друкується за рішенням кафедри всесвітньої історії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (протокол № 1 від 31 серпня 2015 р.).

ЗМІСТ

Анотація	4
Структура програми навчального курсу.....	5
Словник	7
Зміст курсу.....	9
Критерії оцінювання знань.....	19
Структура залікового курсу.....	21
Плани семінарських занять (модуль I)	22
Плани семінарських занять (модуль II).....	28
Плани семінарських занять (модуль III).....	35
Завдання для самостійної роботи.....	39
Питання до модульного контролю та екзамену	42
Структура навчальної дисципліни.....	45
Джерела та література.....	46

АНОТАЦІЯ

Навчальний курс «Історія середніх віків країн Європи та Америки» розрахований на студентів історичних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів з урахуванням наявності у них базового рівня знань (середньої освіти), які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалавра. Він побудований згідно вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та узгоджений з примірною структурою змісту навчального курсу, рекомендованою Європейською Кредитно-Трансферною Системою (ECTS).

Період Середньовіччя є важливим етапом в історії людства. В цей час виникають народи, нації і держави сучасної Європи, відбувається зародження і становлення нових соціальних і політичних відносин. В епоху Середніх віків набуває розвитку християнське віровчення, утворюються римсько-католицька і православна церкви, виникають численні неофіційні рухи і течії. В цей період формуються найважливіші духовні цінності, зароджуються університети, нового злету набуває філософська думка, література та мистецтво. До скарбниці світової цивілізації увійшли надбання міської та рицарської культури. В надрах Середньовіччя зароджується гуманістичне мислення і гуманістична культура, які знайдуть своє продовження в епоху Відродження.

Курс «Історія середніх віків країн Європи та Америки» для студентів II курсу історичного факультету розрахований на 3-й семестр і передбачає 26 лекційних, 18 практичних і 76 годин самостійної роботи. У змісті курсу виділено 3 змістові модулі. Формою підсумкового контролю якості знань, навичок, вмінь студентів є екзамен.

Хронологічно курс «Історія середніх віків країн Європи та Америки» охоплює період від V до XV ст., тематично – усі етапи економічної, політичної та соціокультурної історії.

Зміст першого модулю складає матеріал тем, присвячених історії Ранняго Середньовіччя (V – середина XI ст.). Основна увага приділяється кризі Римської імперії і античного суспільства, Великому переселенню народів, утворенню варварських королівств, процесу формування феодалізму.

Другий модуль охоплює зміст тем, у яких викладена історія Високого Середньовіччя (середина XI–XIII ст.). Поглиблено вивчаються соціально-економічні, демографічні та суспільні відносини цього періоду у Франції, Англії, Німеччині, Італії та країнах Піренейського півострова. Детально вивчаються середньовічні міста, історія католицької церкви і хрестових походів.

Третій модуль включає теми, які висвітлюють події Пізнього Середньовіччя (XIV–XV ст.) і розкривають кризу середньовічної цивілізації. Значну увагу приділено політичним та соціально-економічним подіям провідних європейських країн – Франції, Англії, Німеччини, Італії, Іспанії. Детально розглядається також історія Візантії, Угорщини, Валахії, Молдавії, Трансильванії та Скандинавських країн в епоху Високого і Пізнього Середньовіччя (XI–XV ст.). Розглядаються ключові питання середньовічної культури, вивчаються твори тогочасної літератури.

Запропонована періодизація є умовною, оскільки якісні зміни в історичному процесі не співпадали на різних територіях євразійського та американського континентів.

У процесі викладання матеріалу актуалізуються набуті знання, навички, вміння, життєвий досвід студентів, вивчається творча спадщина вітчизняних і зарубіжних медієвістів. Значну увагу приділено проблемам, пов'язаним з виникненням державності на теренах Європейського континенту.

Формою контролю якості знань, вмінь та навичок, здобутих у ході опрацювання модулів, є система завдань, яка будується на основі поступового підвищення їх складності та вимагає оперування основними прийомами розумової діяльності, передбачає збільшення ступеня активності й самостійності студента в навчальній діяльності.

**СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
«ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ»
(за вимогами ECTS)
ОПИС ПРЕДМЕТА КУРСУ**

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

Курс: Навчальний	Напря́м, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
<p>Кількість кредитів ECTS: 4</p> <p>Змістових модулів: 3</p> <p>Загальна кількість годин: 120</p> <p>Тижневих годин: 4</p>	<p><i>Шифр та назва напряму підготовки- 02.03</i></p> <p><i>Шифр та назва спеціальності 6.020302 Історія</i></p> <p><i>ОКР – бакалавр</i></p>	<p>Нормативний 3-й семестр Лекції <i>(теоретична підготовка):</i> 26 год. Семінари: 18 год. Самостійна робота: 76 год. Вид контролю: екзамен</p>

МЕТА:

- ознайомлення з основними завданнями, джерелами та літературою курсу «Історія середніх віків країн Європи та Америки»;
- закріплення та поглиблення здобутих у загальноосвітніх навчальних закладах знань про історичний поступ середньовічної Європи та Америки;

- розвиток навичок наукового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного процесу;
- оволодіння практичними навичками роботи з історичними джерелами і науковою літературою;
- вироблення умінь правильно оформляти методологічний і технічний інструментарій наукових досліджень;
- поглиблення інтересу до середньовічної історії Європи та Америки, виховання любові та поваги до її культури, звичаїв, традицій, історичного минулого;
- вироблення наукового бачення суспільних явищ, подій, тенденцій минулого та сучасного;
- формування умінь критично аналізувати отриману з різних джерел інформацію, самостійно трактувати її, застосовувати набуті знання з історії для орієнтації в громадсько-політичному житті та оцінки суспільних явищ і подій;
- виховання національної і громадської свідомості, формування толерантного, неупередженого ставлення до інших народів, утвердження ідеалів гуманізму.

Згідно з вимогами Державного стандарту підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» з історії, фахівець повинен вміти:

- аналізувати зміст основних періодів Середньовіччя, його вплив на світову культуру, основні концепції історії середніх віків у історичній літературі, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати причини кризи Римської імперії і античного суспільства, характеризувати варварські племена у II–V ст. н.е., початок варваризації Римської імперії, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати процес переселення народів, виділяти його причини і наслідки, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати етнічні, політичні та соціально-економічні процеси на європейському континенті V–VI ст., загальні результати і значення «варварських» завоювань, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати особливості суспільно-політичного та економічного розвитку Франкської держави, розвиток засад феодальних відносин, знаходити спільне і відмінне з аналогічними процесами в інших регіонах, використовувати набуті знання у практичній роботі.
- аналізувати поняття «феодалізм», його трактування в історичній літературі, визначати динамічний, неоднорідний і на певних часових відрізках неоднозначний процес розвитку феодалізму, його особливості в різних регіонах, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати роль міста в епоху Середньовіччя, його економічні та політичні функції, теорії походження міст в історичній літературі, групи міського населення, використовувати набуті знання на практиці;

- аналізувати еволюцію християнства в Європі, структуру католицької церкви, чернецькі ордени, розвиток папської теократії, відносини церкви і держави, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати хрестоносний рух, його передумови та головні етапи, наслідки хрестових походів, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати основні фактори, що впливали на особливості розвитку країн європейського континенту, аналізувати, зіставляти та порівнювати суспільно-політичні та економічні зміни в цих країнах в різні історичні періоди, визначати позитивні та негативні аспекти різних форм господарювання, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- аналізувати історичні умови і витоки формування середньовічної культури, роль церкви в її розвитку, використовувати набуті знання у практичній роботі;
- характеризувати світогляд середньовіччя, категорії повсякдення, виникнення культури Відродження, аналізувати головні твори середньовічної літератури, використовувати набуті знання у практичній роботі.

СЛОВНИК

Кредитно-модульна система організації навчального процесу – це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових одиниць (заликових кредитів).

Заліковий кредит – це одиниця виміру навчального навантаження необхідного для засвоєння змістових модулів або блоку змістових модулів.

Модуль – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується відповідними формами навчального процесу (тема, самостійна робота, лабораторна робота, тест).

Змістовий модуль – це система навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові. Повноцінне оволодіння кожним змістовним модулем передбачає опрацювання студентом певного кола теоретичних питань на лекційних заняттях, практичних завдань і відбувається під час аудиторної та самостійної роботи згідно з навчальним планом або за індивідуальним графіком роботи студента.

Поточний контроль – оцінювання рівня знань, умінь та навичок студентів, що здійснюється у ході навчального процесу шляхом проведення усного опитування, контрольної роботи, тестування, колоквиуму тощо.

Модульний контроль – форма контролю, у якому підводиться підсумок роботи студента впродовж модуля. Результатом модульного контролю є модульна оцінка.

Модульна оцінка – бальна оцінка (абсолютна), яку отримав студент у результаті контролю за виконанням усіх видів робіт (теоретичних, практичних, самостійних), віднесених до відповідного модуля.

Екзамен (залік) - форма підсумкового контролю, засвоєння студентом навчального матеріалу з окремої дисципліни за певний період відповідно до навчального плану.

Лекція – основна форма проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу. Як правило, лекція є елементом курсу лекцій, який охоплює основний теоретичний матеріал окремої або кількох тем навчальної дисципліни. Лекції проводяться лекторами – професорами і доцентами (викладачами) вищого навчального закладу, а також провідними науковцями або спеціалістами, запрошеними для читання лекцій. Лекції проводяться у відповідно обладнаних приміщеннях – аудиторіях для однієї або більше академічних груп студентів.

Семінарське заняття – форма навчального заняття. При якій викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Семінарські заняття проводяться в аудиторіях або навчальних кабінетах з однією академічною групою. Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей.

Консультація – форма навчального заняття, при якій студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Консультація може бути індивідуальною або проводитися для групи студентів, залежно від того, чи викладач консультує студентів з питань, пов'язаних із виконанням індивідуальних завдань, чи з теоретичних питань навчальної дисципліни. Індивідуальні завдання з окремих дисциплін (реферати, курсові роботи тощо) видаються студентам в терміни, передбачені вищим навчальним закладом. Індивідуальні завдання виконуються студентом самостійно при консультуванні викладачем.

Самостійна робота студента – основний засіб роботи студента по оволодінню навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

ЗМІСТ КУРСУ*

МОДУЛЬ I

РАННЄ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (V – середина XI ст.)

Криза Римської імперії й античного суспільства. Велике переселення народів, утворення варварських королівств. Франкська держава. Етно-політичні процеси в Європі до кінця X ст. Церква в раннє Середньовіччя.

Вступ. Медієвістика як наука та навчальний предмет.

Походження і зміст поняття «Середні віки» та «феодалізм». Основні риси Середньовіччя. Традиційний характер середньовічного суспільства. Періодизація історії Середніх віків. Місце середньовічної цивілізації в історії людства, її внесок у світову культуру. Історія Середніх віків і сучасність. Основні джерела та література з історії Середніх віків, методи роботи з ними під час вивчення курсу.

ТЕМА 1. Криза Римської імперії. Варварські племена до V ст. н.е.

Криза Римської імперії і античного суспільства. Проблема переходу від Античності до Середніх віків у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Криза античного рабоволодіння. Розвиток нових форм землеволодіння. Патронат і комендація. Еволюція колонату. Натуралізація господарства. Економічний спад III–V ст. Зміни у соціальній структурі Римської імперії. Імператорська влада і зростання політичної самосвідомості великих землевласників. Реформи Діоклетіана і Костянтина I. Криза античних релігійних культів і світогляду. Перетворення християнства в державну релігію. Християнська церква. Єретичні і народні рухи.

Варварські племена до V ст. н.е. Кельти і германці. Господарство і суспільний лад стародавніх кельтів. Завоювання Римом кельтських племен, їх романізація. Римська Британія у I–V ст.

Стародавні германці. Господарство, суспільний устрій і релігія стародавніх германців. Аграрні відносини. Народні збори. Община та її еволюція. Початок майнового розшарування. Виникнення військової влади. Германські племена і Римська імперія. Перші вторгнення германців на територію Римської імперії. Початок варваризації імперії.

ТЕМА 2. Велике переселення народів. Падіння Західної Римської імперії. Утворення варварських королівств.

Передумови та причини великого переселення народів і масових вторгнень варварських племен на територію Римської імперії у IV–V ст. Готський союз у Причорномор'ї. Наваля гунів. Вторгнення вестготів на територію Римської імперії. Утворення вестготського королівства. Вандальсько-Аланська держава у Північній Африці. Вторгнення гунів у Західну Європу. Переселення бургундів і утворення бургунського королівства. Походи Аттіли та їх роль у послабленні Римської імперії. Держава Одоакра в Італії. Отсготи в Італії. Остготське королівство і завоювання

* Складено згідно програми: Дятлов В.О., Веремейчик О.М., Тандура В.М., Уманець О.М. Історія середніх віків країн Європи та Америки. – Чернівці : ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка, 2000. – 32 с.

його Візантією. Утворення Лангобардського королівства в Італії. Його відносини з папством. Соціально-економічні, політичні і етнічні зміни в Західній Європі у V – VI ст. Загальні результати і значення «варварських» завоювань.

ТЕМА 3. Франкська держава.

Франкське завоювання Галії. Утворення франкської держави Меровингів. Прийняття франками християнства. Господарство і суспільний лад франків. Франкська община та її еволюція в V–VII ст. Розпад родинних зв'язків. Поява алоду і виникнення общини-марки. Соціальне розшарування. Зростання великої земельної власності. Магнати. Послаблення центральної влади та дроблення франкської держави за часів правління спадкоємців Хлодвіга. Піднесення майордомів Австразії. Об'єднання франкських земель за часів Піпіна Геристальського.

Франкська монархія Каролінгів. Карл Мартелл та його боротьба з арабами. Бенефіціальна реформа. Часткова секуляризація церковних земель. Перехід королівського титулу до Піпіна Короткого. Союз із папством. Утворення папської держави у Середній Італії. Зростання франкської держави за часів Карла Великого. Завоювання лангобардської Італії та земель саксів, війни з аварами, західними слов'янами та арабами. Утворення Іспанської марки. Організація управління за часів Карла Великого. Заснування імперії.

Розвиток засад феодальних відносин у Каролінгській державі. Завершення перевороту в аграрних відносинах, зростання світського і церковного землеволодіння. Утвердження земельної, судової і особистої залежності селянства. Прекарій і прекарні відносини. Комендація. Імунітет. Васалітет і зародження феодальної ієрархії. Структура вотчини. Становище і категорії залежного селянства. Панування натурального господарства. Децентралізація і занепад імператорської влади. Розпад імперії Карла Великого. Верденський поділ та його наслідки.

ТЕМА 4. Європа в кінці раннього Середньовіччя (IX – середина XI ст.).

Політична й етнічна карта Європи в IX–X ст. Набіги арабів, угорців, норманів.

Франція у IX – середині XI ст. Початок формування французького королівства. Територія та етнічний склад населення. Політична роздробленість. Королівська влада за часів останніх Каролінгів і перших Капетингів. Соціальна ієрархія. Становище селян. Соціальні рухи.

Італія у IX – середині XI ст. Політична роздробленість Італії. Основні області і держави Італії. Відмінності у характері економічного розвитку у Північній, Середній і Південній Італії та Сицилії. Розвиток італійського міста, ремесла і торгівлі. Міжусобиці і зовнішні вторгнення. Підкорення Північної і Середньої Італії німецькими королями та його наслідки.

Німеччина у IX – середині XI ст. Виникнення німецької ранньосередньовічної держави. Саксонська династія. Церковна політика Оттонів. Італійська політика німецьких королів і утворення імперії. Початок наступу німецьких феодалів на землі полабських слов'ян. Політика королів франконської династії. Послаблення центральної влади. Політична криза другої половини XI ст. Початок боротьби за інвеституру. Саксонське повстання. Крах церковної політики німецьких імператорів. Вормський конкордат.

Англія до середини XI ст. Завоювання країни англосаксами. Англосаксонські королівства в VI–IX ст.. Особливості соціально-економічних відносин. Усталеність общинних порядків. Соціальна структура суспільства. Залежне населення. Об'єднання англосаксів під владою Екберта. Боротьба проти скандинавських вторгнень. Альфред Великий і його політика. Боротьба з данцями в кінці X – на початку XI ст. Англія під владою Кнута Датського. Відновлення незалежності Англії.

Північна Європа у IX–X ст. «Епоха вікінгів» у Північній Європі. Походи вікінгів, їх характер. Своєрідність генези феодалізму у Скандинавських країнах. Суспільно-політичний лад, релігія і культура скандинавів у раннє Середньовіччя. Заселення Ісландії. Відкриття Америки.

Іспанія до середини XI ст. Іспанія при вестготах (VI – початок VIII ст.). Арабомусульманське завоювання Іспанії. Мусульманське панування в Іспанії у VIII – XI ст. Кордовський халіфат та його розпад. Утворення іспано-християнських держав і початок Реконквісти. Соціально-економічний і політичний устрій Астуро-Леонського королівства у VIII–X ст. Початок підвищення Кастилії. Наварра, Арагон і Каталонія в IX–X ст. Наслідки першого етапу Реконквісти.

ТЕМА 5. Церква в раннє Середньовіччя.

Прийняття Костянтином Великим християнства. Оформлення християнської догматики. Релігійні дискусії. Аріанство. Вселенські собори і отці церкви. Августин Аврелій. Християнське вчення про спасіння і світобудову. Церква і таїнства. Становлення доктрини папства. Уявлення про взаємини церкви і світської влади. Процес християнізації германських і кельтських племен у IV–V ст. Церква у варварських королівствах. Укріплення світської влади єпископів. Королівські церкви та їх взаємини з папством. Римські місіонери в Англії.

Християнська аскеза і виникнення чернецтва. Раннє чернецтво у Західній Європі. Розповсюдження статуту св. Бенедикта Нурсійського. Ірландське і англосаксонське чернецтво. Англосаксонські місіонери на континенті. Християнізація германських земель. Реформа св. Боніфация. Союз Каролінгів з папством. Створення світської держави пап. «Костянтинів дар». Каролінгська теократія і система імперської церкви. Право приватної церкви.

Папство у другій половині IX – на початку XI ст. «Темне століття» в історії папства. Криза церковного життя в кінці IX – на початку XI ст.

МОДУЛЬ II

ВИСОКЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (середина XI – XIII ст.)

Феодалізм та його сутність. Середньовічне місто. Католицька церква і хрестові походи. Країни Європи в XI–XIII ст.

ТЕМА 1. Соціально-економічні, демографічні та суспільні відносини.

Зміни в екології країн Західної Європи. Кліматичні умови. Зрушення в сільському господарстві. Традиційні форми обробки землі та розповсюдження трипільної сівозміни. Збільшення посівних площ. Колонізація. Підвищення врожайності.

Технічні винаходи. Гірничі справи. Будівництво. Транспорт. Збільшення народонаселення.

Феодалізм та його сутність. Проблема феодалізму в історичній літературі. Види і форми власності на землю та їх специфічні риси. Роль дрібного селянського господарства у середньовічній економіці. Основні форми феодальної ренти. Васально-ленна система. Ієрархічно-станова структура суспільства. Демографічні процеси. Населення. Утвердження феодальних відносин в країнах Західної Європи. Характер середньовічного права. Соціальна структура ранньосередньовічного суспільства. Побут, звичаї і повсякденне життя знаті. Селяни і селянська община. Побут і умови життя селян.

ТЕМА 2. Середньовічне місто.

Міста та їх економічні і політичні функції у раннє Середньовіччя. «Урбанізація» в період розвинутого Середньовіччя. Теорії походження середньовічних міст в історичній літературі. Відмінності середньовічного міста від античного. Зовнішній вигляд середньовічних міст Західної Європи. Комунальний рух. Боротьба міст з сеньйорами і виникнення міського самоврядування. Міське право і комунальні вольності.

Просте товарне господарство в середньовічному місті. Ремесло та його цехова організація. Роль цехів у житті міста, їх функції. Структура цеху, становище майстрів, учнів та підмайстрів. Роль міст у розвитку торгівлі і кредитної справи в країнах Західної Європи. Купецькі об'єднання. Вплив міст на розвиток товарно-грошових відносин і соціально-економічне життя суспільства.

Населення, соціальні відносини у середньовічному місті. Бюргери і патриціат. Боротьба цехових ремісників проти патриціату. Загострення протиріч між майстрами і підмайстрами. Позастанові і маргінальні прошарки міського населення. Євреї у середньовічних містах. Єврейське гетто. Повсякденне життя і побут міщан.

ТЕМА 3. Католицька церква і хрестові походи.

Завершення процесу християнізації Європи. Загострення конфронтації між західною і східною церквами. Церковна схизма 1054 р. Утворення римсько-католицької і греко-православної церков. Структура католицької церкви. Піднесення папства. Чернецтво і монастирі. Чернецькі ордени. Кльонійський рух і реформа Григорія VII. Боротьба за інвеституру і заборона права на приватні церкви. Встановлення папської теократії. Піднесення папства у XII – XIII ст. Вчення про індульгенції. Зміни в масовому світогляді у XII ст. Єресі другої половини XII – XIII ст. Вчення вальденсів і катарів. Утворення жebraючих орденів. Домініканці та францисканці. Інквізиція.

Хрестові походи. Передумови хрестових походів та їх характер. Становище на Близькому Сході у другій половині XI ст. Візантія та її боротьба з турками-сельджуками. Роль папства і католицької церкви у підготовці хрестових походів. Клермонський собор. Початок хрестового руху. Перший хрестовий похід. Держави хрестоносців на Сході. Єрусалимське королівство. Утворення духовно-рицарських орденів. Другий хрестовий похід. Держава Саладіна. Третій хрестовий похід. Завоювання Кіпру. Четвертий хрестовий похід і роль у ньому Венеції. Завоювання Константинополя. Латинська імперія. Останні хрестові походи, втрата

хрестоносцями своїх володінь на Сході. Занепад хрестового руху. Наслідки хрестових походів. Зміцнення зв'язків зі Сходом. Вплив східної культури на Західну Європу. Історичні концепції хрестових походів у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

ТЕМА 4. Франція в XI–XIII ст.

Економічний розвиток Франції в XI–XIII ст. Зростання міст. Відмінності між містами Північної та Південної Франції. Боротьба міст з сеньйорами. Комунальний рух у Північній Франції та Фландрії. Вплив міст і товарно-грошових відносин на французьке село у XII ст. Розповсюдження грошової ренти і початок ліквідації серважу.

Зміцнення королівської влади у XII–XIII ст. Боротьба королів з великими землевласниками. Союз королівської влади з містами. Філіп II Август та Плантагенети. Альбігойські війни і приєднання Лангедоку. Реформи Людовіка IX.

ТЕМА 5. Англія в XI–XIII ст.

Нормандське завоювання та його вплив на соціально-економічний та політичний розвиток Англії. Завершення процесу феодалізації. Своєрідність ленної системи. «Книга страшного суду» і становище селянства в кінці XI ст. Розвиток міст. Посилення королівської влади. Королівська влада і церква. Королівська влада і міста.

Соціально-політичний розвиток Англії в XII–XIII ст. Феодальні усобиці в Англії у першій половині XII ст. Зміцнення королівської влади за часів Генріха II Плантагенета. Судова і військова реформи Генріха II Плантагенета. Центральне і місцеве управління. Завоювання Ірландії. Спроби захоплення Шотландії.

Основні напрямки політичного розвитку Англії в XIII ст. Зовнішня і внутрішня політика Іоанна Безземельного. Велика хартія вільностей. Генріх III. Політична криза в Англії у другій половині XIII ст. Виникнення парламенту. Його структура та функції. Особливості станової монархії в Англії.

ТЕМА 6. Німеччина в XI–XIII ст.

Розвиток сільського господарства в XI–XIII ст. Особливості аграрних відносин та їх еволюція в XI – XIII ст. Розвиток грошової ренти. «Чиста сеньйорія». Соціальні протиріччя на селі і виступи селян. Виникнення і розвиток міст в Німеччині в XI – XIII ст. Економічні і соціальні передумови становлення системи територіальних князівств. Міста і центральна влада. Німецька колонізація земель полабських слов'ян і балтійських народів. Італійська політика німецьких імператорів. Боротьба Фрідріха I Барбаросси з папою і Ломбардською лігою. Продовження боротьби з папством за часів Фрідріха II. Крах італійської політики німецьких імператорів у середині XIII ст. Посилення самостійності територіальних князівств у другій половині XII – XIII ст. Утворення Швейцарського союзу.

ТЕМА 7. Італія в XI–XIII ст.

Особливості соціально-економічного розвитку Італії в XI – XIII ст. Нерівномірність розвитку різних регіонів Італії. Піднесення міст та їх боротьба з сеньйорами в XI –

XII ст. Міські комуни і їх поступове перетворення в міста-держави. Роль міст у політичному розвитку Італії. Місто і село. Розвиток товарно-грошових відносин на селі. Зміни у становищі селянства. Ранній розвиток грошової ренти в XI – XII ст. Сільські комуни і їх поступове підпорядкування містам.

Особливості аграрного і соціально-політичного розвитку Папської області в XI – XIII ст., її роль в політичному житті Італії. Арнольд Брешианський і Римська республіка. Особливості розвитку Північної Італії.

Завоювання Південної Італії та Сицилії норманами в XI ст. Утворення Сицилійського королівства у XII ст. Вплив норманського завоювання на розвиток феодальних відносин. Особливості розвитку міст Сицилійського королівства. Політика Гогенштауфенів в Італії. Боротьба міст Північної і Середньої Італії з німецькими імператорами. Ломбардська ліга міст у боротьбі з Фрідріхом I Барбаросою. Роль папства у боротьбі проти німецьких імператорів. Гвельфи і гібеліни.

ТЕМА 8. Країни Піренейського півострова в середині XI–XIII ст.

Мусульманська Іспанія у другій половині XI–XIII ст. і християнські держави Піренейського півострова.

Реконкіста та її вплив на соціальний і політичний розвиток держав Піренейського півострова. Роль селянства, міст і дворянства в Реконкісті. Духовно-рицарські ордени. Успіхи Реконкісти у XIII ст.

Особливості економічного і політичного розвитку Арагону, Кастилії та Португалії. Особливості формування станової монархії в цих державах. Королівська влада і кортеси. Становище селянства у Кастилії, Арагоні та Каталонії.

МОДУЛЬ III

ПІЗНЄ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (XIV–XV ст.)

Криза середньовічної цивілізації. Країни Європи доби пізнього Середньовіччя. Цивілізації Доколумбової Америки. Розвиток культури.

ТЕМА 1. Криза середньовічної цивілізації.

Політична карта Європи у XIV–XV ст. Проблема XIV ст. в історичній літературі. Зміни в конфесійних, політичних, економічних і соціальних відносинах. Поширення римського права. «Чорна смерть» 1348 р. та її соціально-демографічні наслідки для країн Європи. Селянські повстання. Соціально-політичні рухи в містах. Зміни в соціальній структурі. Загострення соціальних протиріч. Криза Імперії. Посилення турецької загрози для країн Центральної та Західної Європи. Початок формування націй і національних держав. Національні держави і церква. Еволюція станової монархії. Становлення централізованих монархій. Початок абсолютизму. Зміни у світогляді.

ТЕМА 2. Франція у XIV – XV ст.

Зміни в аграрних відносинах. Скорочення доменіального господарства. Сеньйорія. Зміни у соціальному і політичному розвитку міст. Успіхи у процесі централізації країни. Посилення королівської влади. Політика Філіпа IV. Приєднання Шампані.

Боротьба за Фландрію. Королівська влада і папство. Виникнення Генеральних штатів, їх функції та повноваження. Структура станового представництва. Характер станової монархії у Франції.

Столітня війна. Причини і початок Столітньої війни. Поразки французів поблизу Кресі та Пуатьє. Генеральні штати 1356 р. і проекти державних реформ. Опозиція третього стану. Березневий ордонанс 1357 р. Повстання у Парижі 1358 р. Жакерія. Реформи Карла V і зміцнення французької держави. Відновлення війни з Англією. Військові успіхи Франції. Міжусобні війни у Франції в кінці XIV – на початку XV ст. Бургундці та арманьяки. Народні повстання у містах і селах. Повстання кабош'єнів. Відновлення Столітньої війни. Поразка французів під Азенкуром. Окупація англійцями Північної Франції. Жанна д'Арк і народний рух проти англійської окупації. Поразка Англії. Кінець Столітньої війни.

Економічний і політичний розвиток Франції в XV ст. Посилення державної централізації. Податкова і військова реформи Карла VII. Людовік XI та його боротьба з великими землевласниками. Введення постійного війська і постійних податків. Занепад Генеральних штатів. Завершення політичного об'єднання Франції в кінці XV ст.

ТЕМА 3. Англія в XIV–XV ст.

Економічні і соціальні зміни в англійському селі. Еволюція манора. Розвиток товарно-грошових відносин і процес комутації селянських повинностей. Захоплення общинних земель. «Чорна смерть» та її наслідки. «Робітниче законодавство». Сеньйоріальна реакція. Проповідь Уїкліфа. Лоларди, Джон Болл. Повстання Уота Тайлера. Програми повсталих селян. Наслідки і значення повстання. Проблема кризи феодалізму в Англії XIV–XV ст. у вітчизняній та зарубіжній літературі.

Аграрні відносини та їх розвиток в Англії в кінці XIV–XV ст. Звільнення селян від особистої залежності. Оренда. Основні категорії англійського селянства. Розвиток промисловості і торгівлі у XV ст.

Ланкастерська династія. Повстання Джека Кеда. Війна Червоної та Білої троянд. Династія Йорків та її політика. Меркантилізм. Посилення королівської влади. Прихід до влади Тюдорів. Початок правління династії Тюдорів.

ТЕМА 4. Німеччина у XIV–XV ст.

Соціально-економічний розвиток Німеччини у XIV–XV ст. Розвиток сільського господарства і становище селян. Особливості аграрних відносин в німецьких землях. Розвиток гірничного виробництва. Утворення великих торгових компаній. Зародження антимонопольного руху. Нові явища у промисловості і торгівлі.

Міста і союзи міст у XIV – XV ст. Імператори і територіальні князівства. «Золота булла» Карла IV Люксембурга і закріплення роздробленості. Опозиційний рух у містах. Селянські рухи у XV ст. Політична криза імперії в XV ст. і спроба імперських реформ. Політичні памфлети. «Реформація імператора Сігізмунда» та «Реформація імператора Фрідріха III». Становище папської церкви у Німеччині.

ТЕМА 5. Італія у XIV–XV ст.

Особливості аграрного розвитку Північної і Середньої Італії у XIII–XIV ст. Розвиток товарно-грошових відносин і зміни у становищі селянства. Повстання Дольчіно. Рух тукінів.

Розклад цехового устрою і зародження капіталістичних відносин у містах Північної Італії та Тоскани. Ранні форми мануфактури. Проблема ранніх капіталістичних відносин в Італії в історичній літературі. Відмінності у політичному устрої різних міст-держав Північної та Середньої Італії. (Венеція, Генуя, Флоренція). Повстання чомпі у Флоренції.

Економічний і політичний розвиток Папської області у XIII – XV ст. Повстання Коли ді Рієнцо у Римі і його поразка. Особливості економічного і політичного розвитку Південної Італії у XIII–XV ст. Становище селянства. Міста.

Посилення централізації Сицилійського королівства за часів Фрідріха II Гогенштауфена. Боротьба Фрідріха II з папою за володіння у Північній та Середній Італії. Анжуйська та Арагонська династії у Південній Італії. Економічний розвиток Італії у XV ст. Встановлення тиранії у містах Північної та Середньої Італії. Тиранія Медичі у Флоренції.

ТЕМА 6. Іспанія в епоху пізнього Середньовіччя.

Соціальний і політичний розвиток Кастилії, Арагону і Португалії. Об'єднання Кастилії з Арагоном і утворення єдиного Іспанського королівства. Соціально-політичний розвиток Іспанії у XV ст. Селянські війни у Каталонії та їх результати. Іспанські міста. Католицька церква та інквізиція в Іспанії. Завоювання Гранади Іспанцями і завершення Реконкісти.

ТЕМА 7. Скандинавські країни в XI–XV ст.

Своєрідність розвитку аграрних відносин у скандинавських країнах. Уповільненість розкладу общинно-родових відносин і соціального розшарування. Християнізація скандинавських народів. Утворення Датського, Шведського і Норвезького королівств.

Зростання великого світського і церковного землеволодіння. Зміни у становищі селянства. Селянський рух та його вплив на соціальний і політичний лад Данії, Швеції та Норвегії.

Розвиток феодалізму у Норвегії, Данії і Швеції у XIV ст. Завоювання Фінляндії. Вальдемар IV Датський. Перемога над знаттю, боротьба проти Ганзи. Кальмарська унія. Підкорення Данією Швеції та Норвегії. Боротьба Швеції за незалежність. Повстання Енгельбректа. Відновлення унії. Скандинавські країни у другій половині XV ст.

ТЕМА 9. Міжнародні відносини в Європі в XI–XV ст.

Характер міжнародних відносин в XI–XV ст. Західна Європа і країни Сходу в XI–XIII ст. Зміни у співвідношенні сил на міжнародній арені в XIV – XV ст. Столітня війна та її міжнародні наслідки. Поширення вогнепальної зброї.

Міжнародне значення боротьби Литви а також Польщі та інших слов'янських народів з німецькою експансією у XV ст. Гуситські війни та їх міжнародне значення.

Турецькі завоювання на Балканах в XIV–XV ст., їх вплив на етнополітичну та економічну ситуацію в Європі.

ТЕМА 10. Народи Америки до початку європейської колонізації.

Первісне населення Америки. Населення Північної Америки до кінця XV ст. Племена арктичної зони (ескімоси і алеути). Племена північно-західного узбережжя (тлінкіти та інші). Індіанці східної частини Північної Америки (ірокези та інші). Лісові мисливські племена Канади (кучини та інші). Індіанці прерій: дакота, команчі, арапахі, чайєни. Каліфорнійські індіанці. Індіанці південного заходу Північної Америки (пуебло та інші). Заняття і громадські порядки населення Північної Америки.

Населення Південної Америки до початку XVI ст. Вогнеземельні. Індіанці пампи. Індіанці Східної і Південної Бразилії (ботокуди, канелья, шаванти та інші). Індіанці тропічних лісів Амазонки і Оріноко (араваки, тупі-гуарані і кариби). Основні заняття і громадські порядки населення Південної Америки.

Стародавні народи Мексики і Центральної Америки. Держава та культура Майя. Релігія та наукові знання Майя. Писемність Майя та її розшифрування. Астеки їх господарство та суспільний лад. Релігія і культура ацтеків. Держава астеків у XV–на початку XVI ст.

Стародавні народи Південної Америки. Держава інків. Кечуа та інші народи держави інків. Господарство, суспільний лад, релігія і культура інків. Школи, наукові знання, література та мистецтво інків. Господарство, суспільний лад і культура чибча-муїсків.

ТЕМА 11. Католицька церква у пізніє Середньовіччя.

Початок кризи папської церкви. Єретичні рухи пізнього Середньовіччя. Пантеїстичні та містичні вчення. Занепад папства у XIV – XV ст. «Авійньонський полон» пап. Велика Схизма і багатопапство. Соборний рух у XV ст. Обмеження політичних претензій папства у XV ст. Зародження ідеї церковної реформації. Гуманістична критика папської церкви. Піднесення зовнішнього культу католицької церкви. Зростання руху за благочестя і побожність. Зміни у світогляді. Посилення есхатологічних настроїв.

ТЕМА 12. Середньовічна культура.

Історичні умови і витоки формування середньовічної культури. Занепад культури в Західній Європі після варварських вторгнень. Роль християнства і церкви у розвитку середньовічної культури. Ставлення церкви до античної спадщини. «Каролінзьке відродження». Виникнення церковних і монастирських шкіл. Народна культура раннього Середньовіччя. Героїчні пісні, епічні поеми, оповіді, саги, легенди. Латина і народні мови.

Розвиток культури в XI – XV ст. Світогляд середніх віків. Теологія і філософія. Розвиток схоластики. Дискусія між номіналістами і реалістами. П'єр Абеляр і Бернар Клервоський. Фома Аквінський та його теологічна система. Аверроїсти, Сігер Брабантський. Філософія Миколи Кузанського. Зародження досвідного знання. Уявлення середньовічних людей про світ, простір, час, суспільство та

становий устрій. Ставлення до багатства, бідності та праці. Ментальність, світ емоцій, форми поведінки середньовічної людини.

Освіта і виховання. Система світської освіти. Виникнення і розвиток середньовічних університетів. Структура і організація навчального процесу в університетах.

Рицарська культура. Поезія провансальських трубадурів. Міннезінгери. Міська культура та її характер. Поезія вагантів. Франсуа Війон. Нові віяння. Данте Аліг'єрі. Народна творчість. Театр. Архітектура. Романський і готичний стилі. Скульптура і живопис. Житло. Культура побуту. Одяг і мода.

Культура Візантії. Значення античної спадщини для розвитку візантійської культури. Наукові знання, література, архітектура, образотворче мистецтво. Піднесення культури у Візантії у IX – XII ст. Пізньовізантійська культура. Культурні зв'язки Київської Русі з Візантією.

ТЕМА 13. Раннє відродження і гуманізм в Італії XIV–XV ст.

Проблема гуманізму і відродження у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Історичні передумови виникнення культури Відродження. Розвиток наукових знань. Поняття «Відродження» в історичній літературі. **Ранній гуманізм.** Програма нової культури. Франческо Петрарка і Джованні Бокаччо. Громадянський гуманізм (Леонардо Бруні, Маттео Пальмієрі, Аламанно Рінучіні). Лоренцо Валла та його етична концепція. Вчення про людину Леона Баттістти Альберті. Флорентійський неоплатонізм (Марсіліо Фічіно, Джованні Піко делла Мірандола). Характер гуманістичної ідеології.

Мистецтво Раннього Відродження та його представники у XIV–XV ст. Джотто, Мазаччо, Донателло, Брунеллескі, Альберті. Роль гуманізму в зміні середньовічного світогляду. Вплив італійського Відродження на розвиток культури в інших країнах Європи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ ЗА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ:

а) робота на лекції (за курс) (активність роботи, ведення зошитів і написання конспектів)	до 13 балів
б) робота на семінарському занятті	до 5 балів
Відповідь на семінарському занятті	до 5 балів
Запитання на семінарському занятті	до 1 бала
Рецензування відповіді на семінарському занятті	до 1 бала
Доповнення на семінарському занятті	1-5 балів
Реферат	до 5 балів
в) самостійна робота	до 12 балів
г) модульна контрольна робота	до 24 балів
д) інші види робіт (наукова робота, творчі завдання, участь в олімпіаді, конференції та круглих столах)	до 10 балів
е) екзамен	до 30 балів

Ведення конспекту лекцій оцінюється за наступними критеріями: повнота, охайність, грамотність. Наявність усіх компонентів лекцій, які відповідають усім вимогам, може бути оцінено від 15 до 20 балів; неохайне оформлення – від 8 до 14 балів; за відсутності конспекту окремих лекцій або недостатньо повне відображення лекційного матеріалу у конспекті – від 1 до 7 балів.

Відповідь на семінарському занятті оцінюється за наступними критеріями:

5 балів – студент у повному обсязі опрацював програмний матеріал (основну і додаткову літературу, джерела), має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями, виявляє розуміння історичних процесів, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати, може аналізувати історичну інформацію, здатний презентувати власне розуміння, оцінку історичних явищ, має досить міцні навички роботи з історичною картою.

4 бали – студент вільно володіє навчальним матеріалом (опрацював основну і деяку частину додаткової літератури і джерел), узагальнює окремі факти і формулює нескладні висновки, обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, взятими з підручників, посібників історичних документів; може дати порівняльну характеристику історичних явищ, визначення понять, самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; узагальнювати та застосовувати набуті знання.

3 бали – студент загалом самостійно відтворює програмний матеріал (на рівні підручника), може дати стислої характеристики питання, загалом правильно розуміє історичні терміни, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, виклад не самостійний (переказ підручника), є певні неточності як у матеріалі, так і у висновках, аргументація слабка.

2 бали – студент за допомогою викладача намагається відтворити матеріал, але відповідь неповна, в ній налічується багато неточностей, головний зміст матеріалу не розкрито.

1 бал – студент має лише приблизне уявлення про питання, що розглядається на занятті, може сказати два-три речення по суті питання, назвати деякі дати, головний зміст матеріалу не розкрито.

Самостійна робота передбачає опрацювання проблем, винесених на самостійне опрацювання і може виконуватися у формі рефератів. В залежності від якості виконання оцінюється від 1 до 8 балів.

За виконання модульної контрольної роботи студенти можуть отримати максимально 24 балів. Неповна відповідь на запитання, в якій налічується багато неточностей, не достатнє володіння науковим апаратом оцінюється від 1 до 7 балів; відповідь, яка позбавлена серйозних неточностей, але має окремі недоліки, оцінюється від 8 до 16 балів. Повна відповідь оцінюється від 17 до 24 балів.

Складання екзамену. Якщо студент отримав протягом навчальних модулів незадовільну оцінку (35–59 балів), то він може скласти іспит, але тільки з дозволу деканату. Кожен студент, що отримав більше 59 балів, має можливість підвищити свій рейтинг під час складання екзамену, але не більше, ніж на 30 балів.

ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ КУРСУ

Модуль	Тема	Лекції	Семінарські та практичні заняття	Само-стійна робота
1. Раннє Середньовіччя (V – п.пол.XI ст.)	1. Предмет «Історія середніх віків»	2	-	4
	2. Переддень Європейського середньовіччя.	2	4	4
	3. Франкська держава.	4	2	2
	4. Європа у IX – XI ст.	2	-	4
2. Високе Середньовіччя (др.пол.XI–XIII)	5. Середньовічне місто. Розвиток ремесла і торгівлі.	2	4	4
	6. Хрестові походи і Реконкіста.	6	2	6
3. Пізнє Середньовіччя (XIV – XV ст.)	7. Станова монархія у Західній Європі XIII–XV ст.	2	4	4
	8. Християнство і католицька церква у V–XV ст.	2	-	4
	9. Цивілізації Доколумбової Америки	-	2	8
	10. Середньовічна культура.	4	-	36

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ I

Тема 1. Стародавні германці I ст. до н.е. – IV ст. н.е. (2 год.)

План:

1. Характеристика джерел.
2. Розвиток господарства (землеробство, скотарство, ремесло, обмін).
3. Суспільно-політичний устрій.
4. Релігія стародавніх германців.

Методичні рекомендації:

1. Охарактеризуйте основні джерела, що містять інформацію про стародавніх германців. Проаналізуйте вірогідність інформації кожного з джерел. Які відомості писемних джерел потребують найбільших корективів.

2. На основі аналізу джерел дайте характеристику господарської діяльності стародавніх германців; розкажіть про особливості обробки землі, скотарство; вкажіть на зародження ремесла та обміну; простежте динаміку цих форм господарювання за різними джерелами (порівняйте відомості Цезаря і Тацита); прослідкуйте трансформацію общини від родової до землеробської. Свою розповідь підтверджуйте посиланнями на першоджерела.

3. На основі аналізу джерел визначте стадію розвитку родового ладу стародавніх германців епохи Цезаря й епохи Тацита. Прослідкуйте виникнення майнової і соціальної нерівності; виділіть основні суспільні групи. Прослідкуйте динаміку функцій вождя і народного зібрання. Підтверджуйте свою розповідь посиланнями на першоджерела.

4. Розкажіть про вірування стародавніх германців, назвіть основних богів, їх роль в загальному пантеоні; поясніть, чому введення християнства на землях стародавніх германців не зустрічало значних перешкод.

Теми рефератів:

1. Порівняльна характеристика суспільно-політичного устрою стародавніх германців за Цезарем і Тацитом.
2. Порівняльна характеристика господарської діяльності стародавніх германців за Цезарем і Тацитом.
3. Гоги на території сучасної України.

Джерела:

1. Гай Юлий Цезарь. Записки о Гальской войне //Хрестоматия по истории средних веков /Под ред С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т. 1. – С. 261 – 266.
2. Древние германцы. Сб. документов /Под ред. А.Д. Удальцова. – М., 1937.
3. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія /Упорядник М.О. Рудь: Навч. посібник. – К., 2005. – Розділ 1. – С. 5 – 36.
4. История средних веков. Хрестоматия. Часть 1. /Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. – М., 1988. – С. 13 – 19.

5. Практикум по истории средних веков. В 2-х выпусках /Сост. М.Л. Абрамсон и др. – Вып. 1. – М., 1988. – Тема 1.
6. Публий Корнелий Тацит. Германия //Хрестоматия по истории средних веков /Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т. 1. – С. 268 – 285.

Література* :

1. Буданова В.П. Готы в эпоху Великого переселения народов. – СПб, 2001.
2. Древние германцы (По Юлию Цезарю и Тациту) //Книга для чтения по истории средних веков. – М., 1951. – С. 51 – 62.
3. Гуревич А.Я. Аграрный строй варваров //История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма. В 3-х тт. – М., 1985. – Т. 1. – Гл. 3.
4. Егер О. Всемирная история в 4-х тт. – СПб, 1998. – Т. 2: Средние века. – Книга 1. – Гл. 1.
5. История Европы с древнейших времен до наших дней. – Т. 1. Древняя Европа. – М., 1988. – Часть 2. – Гл. 15.
6. Жумагило К.Г. Аграрный строй древних германцев в трактовке археологов ФРГ //Средние века. – М., 1987. – Вып. 50.
7. Кауфман С.А. Раннее германское средневековье в свете археологии //Средние века. – М., 1962. – Вып. 22.
8. Колесницкий Н.Ф. Этнические общности и политические образования у германцев в 1 – 5 вв. //Средние века. – М., 1985. – Вып. 48. – С. 5 – 26.
9. Люблинская А.Д. Источниковедение истории средних веков. – Л., 1955. – Шл. 1. – С. 15 – 20.
10. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. – М., 1974. – Часть 2. Древние германцы. – С. 218 – 225; Часть 3. К вопросу об исследовании общественного строя древних германцев. – С. 377 – 389.
11. Осокин Н.А. Германцы, их быт и союзы //Осокин Н.А. История средних веков. – Минск, 2003. – С. 57 – 70.
12. Стародавні германці //Книга для читання з історії середніх віків /Укладач Н.І. Запорожець. – К., 1991.
13. Ткаченко А.А. Хозяйственный быт древних германцев //Ткаченко А.А. Экономическая история Западной Европы и Америки. – Запорожье, 1998. – С. 43 – 64.

Тема 2. Суспільний лад франків в епоху «Салічної правди» (2 год).

План:

1. «Салічна правда» як історичне джерело.
2. Головні види господарської діяльності франків.
3. Еволюція франкської общини. Форми землеволодіння і землекористування. Аллод.
4. Соціальна структура франкського і галло-римського суспільства.
5. Суд за «Салічною правдою».

* Джерела та література навчального посібника рекомендуються з урахуванням їх наявності в бібліотеках Чернігівського Національного педагогічного університету.

Методичні рекомендації:

1. Охарактеризуйте «Салічну правду» як історичне джерело: вкажіть на обставини створення документу, дату його створення, значення для вивчення історії франків. З'ясуйте, який вплив справляли залишки матеріальної культури Галлії на франків: як залишки класів, які існували тут у рабовласницьку епоху, торгівля, римська монета та римське право вплинули на формування «Салічної правди».

2. На підставі аналізу тексту «Салічної правди» визначте, які види господарської діяльності переважали у франків, охарактеризуйте кожен із видів. В чому полягав прогрес агрокультури у порівнянні зі стародавніми германцями епохи Тацита, чи з'явилися нові галузі господарства, які сільгоспзнаряддя використовували франки для обробки землі. Під час розповіді посилайтесь на текст документу.

3. Проаналізуйте соціальну структуру франкської общини, суспільні функції кожної соціальної групи. Назвіть головні форми володіння та користування землею. Визначте права общинників на користування землею, права общини як власника землі (на прикладах статей щодо переселенців). Дайте визначення поняття «аллод», вкажіть на ті параграфи документів, які підтверджують існування аллода у франкській общині.

4. На основі аналізу документів виділіть головні соціальні групи франкського та галло-римського суспільства. Вкажіть причини розвитку диференціації в рамках общини. Проаналізуйте становище окремих прошарків франкського суспільства (король, військова знать, рядові вільні общинники, напіввільні – літи, раби), а також статус різних прошарків підкореного галло-римського населення (використовуйте шкалу вергельдів).

5. Вкажіть на особливості судочинства за «Салічною правдою». Використовуйте текст документа.

Теми рефератів:

1. Порівняльна характеристика господарської діяльності германців епохи Тацита і салічних франків.
2. Порівняльна характеристика політичного устрою та соціальної структури германців епохи Тацита і салічних франків.
3. Порівняльна характеристика правового становища різних прошарків франкського та галло-римського населення.
4. Жінки і діти за «Салічною правдою».

Джерела:

1. Григорий Турский. История Франков /Изд. В.Д. Савукова. – М., 1987.
2. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія // Упорядник М.О. Рудь: Навч. посібник. – К., 2005. – Розд. 2 – 3. – С. 37 – 164.
3. История средних веков. Хрестоматия. Пособие для учителя. В 2-х частях. Часть 1. /Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. – М., 1988. – Гл. 1. – С. 27 – 40.
4. Практикум по истории средних веков /Сост. М.А. Абрамсон и др. – Вып. 1. – М., 1913. – С. 7 – 22.

5. Салическая правда /Пер. с лат. Н.П. Грацианского /Под ред. Б.Ф. Семенова. – М., 1950.
6. Салическая правда //Антология мировой правовой мысли: В 5 т. – М., 1999. – Т. 2. – С. 32 – 41.
7. Салична правда //Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія для студентів юридичних вузів та факультетів. – К., 1998. – С. 42 – 49.

Література:

1. Бессмертный Ю.Л. Некоторые дискуссионные вопросы генезиса феодализма на территории Франции //Средние века. – М., 1984. – Вып. 47.
2. Глиняний В.П. Салична правда – пам'ятка ранньофеодального права франків //Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн. – К., 2005. – С. 270 – 299.
3. Грацианский Н.П. К толкованию термина Villa в «Салической правде» //Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. – М., 1960.
4. Грацианский Н.П. О материалах взыскания в варварских правдах // Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. – М., 1960.
5. Гуревич А.Я. Проблема генезиса феодализма в Западной Европе. – М., 1970.
6. Европейский мир X – XV вв.//Средневековая Европа глазами современников и историков. – М., 1994. – Часть 2.
7. Корсунский А.Р. Государство и этнические общности в раннефеодальный период в Западной Европе //Средние века. – М., 1968. – Вып. 31. – С. 119 – 147.
8. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств. – М., 1984. – Гл. 9.
9. Крижанівський О. Держава франків //Історія України. – 2004. - № 46. – С. 10 – 13; № 47. – С. 20 – 24.
10. Ле Гофф Жак. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
11. Лебек С. Происхождение франков. V – IX века. – М., 1993.
12. Люблинская А.Д. Источниковедение истории средних веков. – Л., 1955. – Гл. 3. – С. 58 – 84.
13. Мажура В.И. Королевская власть и церковь во Франкском государстве VI в //Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе. – Л., 1990. – С. 46 – 70.
14. Мильская Л.Г. Аллод в системе феодального землевладения //Средние века. – М., 1987. – Вып. 50.
15. Мильская Л.Г. К вопросу о трактовке сельской общины в современной историографии ФРГ //Средние века. – М., 1975. – Вып. 38.
16. Неусухин А.И. Новые данные по источниковедению «Салической правды» //Средние века. – Вып. 17, 21, 25, 30.
17. Неусухин А.И. Эволюция общественного строя варваров от ранних форм общины к возникновению индивидуального хозяйства //История крестьянства в Европе: эпоха феодализма. – М., 1985. – Т. 1. – Гл. 4.

18. Чиколіни Л.С. Суд во времена «Салической правды» //Книга для чтения по истории средних веков /Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1951. – Ч. 1. – С. 96 – 114.
19. Экономическое развитие франкского государство //Калиничева Г.И. Экономическая история. Краткий конспект лекций. – К., 2001. – С. 31 – 34.

Тема 3. Аграрні відносини у Франкському суспільстві у VII–IX ст. Помістя епохи Каролінгів. (2 год.)

План:

1. Характеристика джерел.
2. Імунітет і його роль в процесі феодалізації.
3. Виникнення залежного селянства (роль в цьому процесі прекарних відносин і патронату (комендації).
4. Помістя епохи Каролінгів:
 - а) організація управління;
 - б) господарство.
5. Категорії залежних людей. Система і характер їх повинностей.

Методичні рекомендації:

1. Назвіть та охарактеризуйте основні джерела з історії Франкського суспільства VII – IXст.

2. Дайте визначення поняття «імунітет», поясніть його роль в процесі феодалізації; з'ясуйте, чому Каролінгі були змушені надавати імунітетні права великим землевласникам. Які саме права надавались імуністам, чи надавалось церкві та світським магнатам право вищої юрисдикції. Вкажіть соціальні наслідки отримання імунітету світськими і церковними магнатами.

3. Визначте шляхи формування залежного селянства. Поясніть, що таке прекарій, назвіть основні його види; з'ясуйте причини, що спонукали селян вступати в прекарні угоди, наведіть приклади з документів. Охарактеризуйте явище патронату (комендації) та вкажіть на його роль у виникненні залежного селянства.

4. а) охарактеризуйте помістя епохи Каролінгів, на основі аналізу «Капітулярія» дайте характеристику адміністрації помістя, з'ясуйте, з яких прошарків населення відбувалось її формування, назвіть її функції та роль у вотчині; б) визначте зміни у сільськогосподарському виробництві, охарактеризуйте стан зернового господарства, тваринництва, виноградарства та садівництва; зверніть особливу увагу на розвиток ремесла, ступінь його відокремлення від землеробства: проаналізуйте перелік ремісничих виробів, інструментів та категорій ремісників за даними «Капітулярія», «Образцов описей» та Сен-Жерменського поліптика. Визначте, як вотчина була пов'язана з ринком, якою була участь у торгівлі великих магнатських та звичайних селянських господарств.

5. Назвіть причини і шляхи втрати франками особистої свободи. Виділіть основні категорії залежного селянства, з'ясуйте правовий статус кожної категорії, їх майновий стан, повинності та зв'язок цих повинностей з характером наділів. Назвіть різні види ренти та їх співвідношення, встановіть характер повинностей для різних видів землекористування.

Теми рефератів:

1. Політичний портрет Карла Великого.
2. Франкська монархія за часів Каролінгів: зовнішній аспект політики.
3. Франкська монархія за часів Каролінгів: зміни у внутрішній політиці.
4. Верденський поділ та його наслідки.

Джерела:

1. Історія Західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія/ Упорядник М.О. Рудь: Навч. посібник. – К., 2005. – Розд. 4. – С. 215 – 221, 233; розд. 5. – С. 251 – 284.
2. История средних веков. Хрестоматия. Пособия для учителя. В 2-х частях. Часть 1 /Сост В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко, М., 1988. – Гл. 1. – Тема 3., тема 5. – С. 61 – 67, 69 – 71, 76 – 77.
3. Практикум по истории средних веков. В 2-х выпусках /Сост М.Л. Абрамсон и др. – М., 1988. – Вып. 1. – Тема 4.
4. Хрестоматия по истории средних веков /Под ред С.Д. Сказкина. В 3 т. – М., 1961. – Т. 1. – С. 428 – 458, 485 – 501.

Література:

1. Бессмертный Ю.Л. Некоторые дискуссионные вопросы генезиса феодализма на территории Франции //Средние века. – М., 1984. – Вып. 47.
2. Бессмертный Ю.Л. Структура крестьянской семьи во Франкской деревне IX в. //Средние века. – М., 1980. – Вып. 43.
3. Бессмертный Ю.Л. Формирование зависимого крестьянства на территории Северной Франции (VI – X вв.) //История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма. – М., 1985. – Т. 1. – Гл. 6.
4. Граменецкий Д.С. К вопросу о происхождении и содержании франкского иммунитета //Средние века. – М., 1946. – Вып. 2.
5. Грацианский Н.П. Крепостное крестьянство на землях монастыря св. Германа в начале IX в. //Из социально-экономической истории западно-европейского средневековья. – М., 1960. – С. 110 – 130.
6. Данилов А.И. К вопросу о роли светской вотчины в эпоху генезиса феодализма //Средние века. – М., 1969. – Вып. 32.
7. Европейский мир X – XV вв. //Средневековая Европа глазами современников и историков. – М., 1994. – Часть 2.
8. Иванов К.А. Многоликое Средневековье. – М., 1996.
9. Корсунский А.Р. Раннефеодальное государство и формирование феодальной собственности в Западной Европе. – М., 1970. – С. 5 – 30.
10. Корсунский А.Р. Об иерархической структуре феодальной собственности на землю. – М., 1979. – С. 145 – 174.
11. Люблинская А.Д. Источниковедение истории средних веков. – Л., 1955. – Гл. 4. – С. 69 – 79.
12. Мильская Л.Т. Соотношение натурального хозяйства и товарно-денежных отношений в экономике раннего средневековья //Средние века. – М., 1985. – Вып. 48.

13. Мильская Л.Т. Светская вотчина в Германии VIII – IX вв. и ее роль в закреплении крестьянства. – М., 1957.
14. Неусыхин А.И. Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI – VIII вв. – М., 1956. – С. 122 – 151, 252 – 254, 382 – 387.
15. Сказкин С.Д. Очерки по истории западноевропейского крестьянства в средние века. – М., 1968. – С. 93 – 136.

МОДУЛЬ II

Тема 1. Виникнення і розвиток середньовічних міст (2 год.)

План:

1. Виникнення і становлення середньовічного міста.
2. Комунальний рух (на прикладах Італії, Франції, Німеччини, Фландрії).
Типи міського самоврядування.
3. Соціально-правове становище міського населення і побут міщан.

Методичні рекомендації:

1. Проаналізуйте основні теорії виникнення міст: романістичну, бургову, вотчинну, маркову, ринкову, торгівельну; вкажіть на сучасну точку зору науковців щодо походження феодального міста. Виділіть особливості цього процесу в різних регіонах Західної Європи.

2. Виділіть етапи комунального руху та його особливості в різних країнах. Посилайтесь на вказані джерела. Сутність явища «феодальне місто». Виділіть типи феодальних міст за особливостями їх врядування. Охарактеризуйте соціальне походження та юридичні функції міських урядовців.

3. Охарактеризуйте становище основних категорій міського населення. Прослідкуйте динаміку чисельності міського населення Європи; вкажіть на виділення прошарку міщан, консолідацію стану феодалів. Простежте появу елементів станової самосвідомості міщан, її особливості у порівнянні з феодальною та селянською.

Теми рефератів:

1. Одяг середньовічних міщан.
2. Маргінальні прошарки середньовічного міста.
3. Культура харчування в середньовічній Європі.
4. Становище жінки в середньовічному суспільстві.
5. Шлюб і сім'я.
6. Розвиток техніки.
7. Зброя середньовічного рицаря.

Джерела:

1. Дятлов В.А. Низшие слои населения средневекового города XV – XVI вв. Учебно-методическое пособие. – Чернигов, 1992. – С. 25 – 27.

2. Фрейбургское городское право XII в. (Первоначальный текст и дополнение) //Средневековый город. – Саратов, 1978. – Вып. 4.
3. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія //Упорядник М.О. Рудь: Навч. посібник. – К., 2005. – Розд. 5, С. 453 – 512, 551 – 553, 555 – 560.
4. История средних веков. Хрестоматия. Пособия для учителя. В 2-х частях. – М., 1988. – Ч. 1. – Глава 4. – С. 157 – 159, 172 – 185.
5. Средневековое городское право XII – XIII вв. Сб. текстов /Под ред. С.М. Стама. – Саратов, 1989.
6. Средневековье в его памятниках /Под ред. Д.Н. Егорова. – М., 1919. – С. 115 – 193.
7. Стоклицкая-Терешкович В.В., Плешкова С.Л. Средневековый город в Западной Европе в XI – XV вв. Сб. источников. – М., 1969.
8. Хрестоматия по истории средних веков /Под ред. Н.П. Грацианского, С.Д. Сказкина. В 3-х т. – М., 1953. – Т. 1. – С. 374 – 383, 386 – 389.
9. Хрестоматия по истории средних веков /Под ред. С.Д. Сказкина. В 3-х т. – М., 1968. – Т. 2. – С. 404 – 417, 459 – 472.

Література:

1. Бортник Н.А. Средневековые города-государства Западной Европы //Вопросы истории. – 1975. – № 12.
2. Карпачева М.Е. Ранний этап коммунального движения в средневековом Каркассоне //Средневековый город. – Саратов. – 1978. – Вып. 4.
3. Котельникова Л.А. Феодализм и город в Италии в VIII – XV вв. – М., 1987.
4. Котельникова Л.А. Итальянский город раннего средневековья и его роль в процессе генезиса феодализма // Средние века. – 1975. – Вып. 38.
5. Левицкий А.Я. Город и феодализм в Англии. – М., 1987.
6. Ле Гофф Жак. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
7. Лойберг М.Э. Экономика феодального города //Лойберг История экономики. – М., 1998. – С. 35 – 37.
8. Негуляева Т.Н. Возникновение свободной земельной собственности в Страсбурге и его судьбы в XIII – нач. XIV вв. //Средневековый город. – Саратов, 1991. – Вып. 10.
9. Осипов В.И. Складывание патрициата в Монпелье (XII – XIII вв.) //Средневековый город. – Саратов, 1991. – Вып. 10.
10. Пиренн А. Средневековые города Бельгии. – М., 1937.
11. Подальск Н. Середньовічне місто крізь призму соціальної історії //Історія в школах України. – 2004. - № 6. – С. 47 – 49.
12. Ткаченко А.А. Развитие городов //Ткаченко А.А. Экономическая история Западной Европы и Америки. – Запорожье, 1998. – С. 182 – 206.
13. Сен-Виктор П де. Боги и люди. – К., 1992. Часть 3. – С. 220 – 228.
14. Стам С.М. Некоторые актуальные вопросы изучения средневекового города // Средневековый город. Вып. 6. – Саратов, 1981.
15. Уколова В.И. Город как парадигма средневековой культуры // Средние века. – Вып. 60. – М., 1997.
16. Ястребицкая А.Л. Западная Европа XI – XIII веков. Эпоха. Быт. Костюм. – М., 1978.

17. Ястребицкая А.Л. Европейский город (Средние века – раннее Новое время). Введение в современную урбанистику. – М., 1993.

Тема 2. Ремесло і торгівля у середньовічному місті XII–XV ст. (2 год).

План:

1. Організація торгівлі у Західній Європі.
2. Структура і функції середньовічного цеху.
3. Боротьба цехів з міським патриціатом.
4. Соціальна диференціація і боротьба в цехах у XIV – XV ст.

Методичні рекомендації:

1. Організація і види міської торгівлі. Форми об'єднання торгівців у середні віки. Міжнародна торгівля: торгівельні морські басейни й основні напрямки товаропотоків. Монетна справа класичного середньовіччя. Кредитні й банківські операції. Найбільші в Європі суб'єкти товарних і кредитних відносин.

2. Виділіть причини виникнення і простежте еволюцію середньовічного ремісничого цеху. Визначте функції цеху. Охарактеризуйте основні структурні ланки цеху. Цеховий примус, замикання цеху.

3. Визначте права цеху як юридичної особи. Простежте стосунки цехів із міським патриціатом, виділіть причини та мету їх протистояння.

4. Охарактеризуйте соціальну структуру цеху, назвіть права і обов'язки учасників цехового виробництва. Вкажіть шляхи переходу з однієї соціальної категорії до іншої. Визначте причини загострення соціальних протиріч та мету боротьби в цехах.

Теми рефератів:

1. Ганзейський союз.
2. Монетна справа доби класичного середньовіччя.
3. Транспорт.
4. Поштовий зв'язок.
5. Великий Шовковий шлях.

Джерела:

1. Дятлов В.А. Низшие слои населения средневекового города XV – XVI вв. Учебно-методическое пособие. – Чернигов, 1997. – С. 7 – 24, 28 – 34.
2. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія //Упорядник М.О. Рудь: Навч. посібник. – К., 2005. – Розд. 8. – С. 512 – 550, 553 – 555.
3. История средних веков. Хрестоматия. Пособие для учителя. В 2-х частях. – М., 1988. – Ч. 1. – С. 159 – 171, 185 – 192.
4. Регистры ремесел, торговли Парижа //Средние века. – 1957. – Вып. 10; 1958. – Вып. 11.
5. Практикум по истории средних веков /Под ред. М.Л. Абрамсон. – М., 1988. – Вып. 1. – Тема 6.

6. Хрестоматия по истории средних веков /Под ред. Н.П. Грацианского, С.Д. Сказкина. В 3-х томах, 1953. – Т. 1. – С. 399 – 406.
7. Хрестоматия по истории средних веков /Под ред С.Д. Сказкина. В 3-х томах. – М., 1963. – Т. 2. – С. 394 – 404, 472 – 482.
8. Немецкий город XIV – XV вв. Сб. материалов /Под ред Стоклицкой-Терешкович. – М., 1936.

Література:

1. Гуревич А.Я. Средневековый купец: Западноевропейское купечество на протяжении XI – XV вв. //История. – 1999. - № 38 (октябрь). – С. 1 – 8 (Приложение к газете «Первое сентября»).
2. Европейский мир X – XV вв. //Средневековая Европа глазами современников и историков. – М., 1994. – Часть 2.
3. Иванов К.А. Многоликое средневековье. – М., 1996.
4. Кирилова А.А. Ученичество в торговых и ремесленных гильдиях английских городов XIV – XV вв. //Средние века. – 1969. – Вып. 32; Средние века. – 1971. – Вып. 33.
5. Котельникова Л.А. Сукноделие в сельской округе городов Тосканы в XIII – XIV вв и политика города и цеха //Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М.: изд-во «Наука», 1972. – 446 с. – С. 72 - 86.
6. Левицкий Я.А. Города и городское ремесло в Англии в X – XI вв. – М., 1960. – Гл. 5.
7. Левицкий Я.А. Ранний этап развития сукноделия в английских городах (XII – XIII вв.) //Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М.: изд-во «Наука», 1972. – 446 с. – С. 86 – 101.
8. Лойберг М.Я. Торговля и кредит [в средневековой Европе] //Лойберг М.Я. История экономики. – М., 1998. – С. 38 – 42.
9. О развитии ремесла в ирландских городах в XIII – XV вв. //Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М.: изд-во «Наука», 1972. – 446 с. – С. 116 – 132.
10. Пиренн А. Средневековые города Бельгии. – М., 1937.
11. Полянский Ф.Я. Очерки социально-экономической политики цехов городов Западной Европы XIII – XIV вв. – М., 1952. – Гл. 2,3,9.
12. Разуменкова Н.В. О свободном ремесле в городах Южной Франции XIII – XIV вв. //Средние века. – М., 1962. – Вып. 61.
13. Средневековый город. – Саратов, 1991. – Вып. 10.
14. Стоклицкая-Терешкович В.В. Очерки по истории немецкого города XIV – XV вв. – М., 1936.
15. Стоклицкая-Терешкович В.В. Проблемы многообразия средневекового цеха на Западе и на Руси //Средние века. – М., 1951. – Вып. 3.
16. Тимофеева Е.Т. Развитие цехового ремесла и торговли в городах Северо-восточной Франции XII – XIII вв. //Средние века. – М., 1959. – Вып. 14.

Тема 3. Рицарство середньовічної Європи: стан, що воює. (2 год).

План:

1. Формування васально-ленних відносин.
2. Виникнення рицарства та особливості його як суспільного стану в різних регіонах.
3. Повсякдення та побут рицарства.
4. Криза і трансформація рицарських ідеалів у XIV – XV ст.

Методичні рекомендації:

1. Передумови формування та суть васально-ленних відносин. Зв'язок між феодалною власністю на землю та політичною владою феодала. Права та обов'язки феодала по відношенню до васалів. Формування феодалної ієрархії.

2. Студенти мають навести основні теорії походження рицарства та вказати на різницю в правовому та соціальному становищі цього стану в різних регіонах Європи, особливо у Франції, Англії, Іспанії.

3. Вартими уваги є такі характерні атрибути історії рицарства, як замки і турніри. Слід також хоча б побіжно згадати й про розвиток геральдики, який був тісно пов'язаний з виникненням рицарства. Доцільно залучити ілюстративний матеріал.

4. Студенти мають з'ясувати причини, які призвели до кризи рицарських ідеалів у XIV – XV ст., охарактеризувати особливості процесу трансформації рицарства в різних регіонах, та вказати на його наслідки.

Теми рефератів:

1. Українські козаки і західноєвропейські рицарі: порівняльна характеристика.
2. Дозвілля рицаря.
3. Еволюція обладунків середньовічного рицаря.
4. Озброєння рицаря.
5. Рицарські ідеали.
6. Культ прекрасної дами.

Джерела:

1. Жизнеописания трубадуров. – М., 1993.
2. Песнь о Роланде. (Різні видання).
3. Поэзия трубадуров. Поэзия миннезингеров. Поэзия вагантов. – М., 1974.
4. Пісня про мого Сіда // Історія Західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія. – К., 2005. – С. 344 – 401. (Різні видання).

Література:

1. Бессмертный Ю.Л. Феодалная деревня и рынок в Западной Европе XII – XIII вв. – М., 1969.
2. Блок М. Феодалное общество. – М., 2003.
3. Кин М. Рыцарство. – М., 2000.
4. Маланин Ю.П. Рыцарская этика в позднесредневековой Франции (XIV – XV вв.) // Средние века. – Вып. 55. – М., 1992. – С. 195 – 213.

5. Перну Р. Крестonosцы. – М., 2006.
6. Брюнель-Лабришон Ж., Дюамель-Амадо К. Повседневная жизнь во времена трубадуров XII – XIII веков. – М., 2003.
7. Дюби Ж. Трехчастная модель, или представления средневекового общества о себе самом. – М., 2000.
8. Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства. – М., 1987.
9. Костырев В.Г. Жестокость на войне в системе рыцарской этики позднего Средневековья. – 2009. - № 1 – 2. – С. 192 – 211.
10. Кулаева С.Б. Символические жесты зависимости в оформлении средневекового оммажа // Одиссей. – 2002. – М., 2002.
11. Ле Гофф Ж. Символический ритуал вассалитета // Ле Гофф Ж. Другое средневековье. Время, труд и культура Запада. – Екатеринбург, 2000.
12. Оссовская М. Рыцарь и буржуа. Исследования по истории морали. – М., 1987.
13. Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей Круглого стола. – М., 2001.
14. Флори Ж. Идеология меча: Предыстория рыцарства. – СПб, 1999.
15. Хейзинга Й. Осень Средневековья. – М., 1988.
16. Шмітт Ж. Сенс жесту на середньовічному Заході. – Х., 2002.
17. Шпаковский В. Бронзовой статуе подобный: [Рыцарское вооружение] // Техника – молодежи. – 2007. - № 1. – С. 52.
18. Юнусов А.С. Восточное рыцарство (в сравнении с западным) // Вопросы истории. – 1986. - № 10. – С. 101 – 112.

Тема 4. Станова монархія у Західній Європі XIII–XV ст. (2 год.)

План:

1. Соціально-політична боротьба в Англії на початку XIII ст.
2. Велика хартія вольностей.
3. Виникнення англійського парламенту, його структура і функції.
4. Політичний устрій Франції в кінці XIII – на початку XV ст.
5. Генеральні штати, їх структура, функції і повноваження.

Методичні рекомендації:

1. Охарактеризуйте політичний устрій та соціальну структуру в Англії в указаний період. Визначте причини невдоволення королівською владою з боку городян, феодалів та селянства. Простежте формування опозиції та вироблення вимог до короля. Висвітліть повстання баронів, ставлення до нього інших соціальних прошарків, його хід та результати.

2. Простежте історію виникнення та динаміку структури документу. Проаналізуйте зміст «Великої хартії вольностей»: як в ній відображені економічні інтереси та права різних соціальних груп населення (виділіть статі про гарантії прав за землю та інші види власності, назвіть статті, які стосуються прав на торгівлю для різних соціальних категорій міста; проаналізуйте статтю про вилланів); політичний устрій Англії, значення Хартії для подальшої історії Англії. Чи проголосила Хартія параграфом 39 свободу особистості? Який зміст вклали автори документа в поняття «вільна людина»?

3. Прослідкуйте причини посилення і централізації королівської влади у Франції в указаний період. Простежте динаміку політичного устрою держави за Капетингів: реформи центрального управління, зміцнення апарату місцевого врядування, зміни в юридичних правах крупних феодалів.

4. Прослідкуйте передумови та процес переродження ради короля в Генеральні штати. Охарактеризуйте їх структуру, функції та повноваження. Визначте роль цього органу для подальшої історії Франції.

Теми рефератів:

1. Порівняльна характеристика станових монархій Англії і Франції.
2. Монархічні династії Європи.
3. Монархічні династії Англії.
4. Монархічні династії Франції.
5. Роль монарха в суспільстві доби класичного середньовіччя.
6. Внутрішня політика Філіпа II Августа.
7. Внутрішня політика Людовіка IX Святого.
8. Зовнішня політика Філіпа IV Красивого.
9. Фінансова політика Філіпа IV Красивого.

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь: Навч. посібник. – К., 2005. – Розд. 9., С. 561 – 600.
2. Памятники по истории Англии XI – XIII вв. – М., 1963.
3. Практикум по истории средних веков. Пособие для студентов ист. фак. Вып. 2. /Сост. М.Л. Абрамсон и др. – М., 1988. – Тема 2.
4. Хрестоматія по історії середніх віків /Под ред. С.Д. Сказкина. В 3-х томах. – М., 1963. – Т. 2.

Література:

1. Виллар Ж. Формирование французской нации (X – XIX вв.) – М., 1957.
2. Гизо Ф. История цивилизации во Франции. – М., 1980. – Т. 4.
3. Гутнова Е.В. Английское феодальное государство в XIV – XV вв. //Средние века. – М., 1987. – Вып. 50.
4. Гутнова Е.В. Возникновение английского парламента. – М., 1960.
5. Денисова – Хачатурян Н.А. Социально-политические аспекты начальной истории Генеральных штатов во Франции // Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М.: Изд-во «Наука», 1972. – 446 с. – С. 161 – 175.
6. Егер О. Всемирная история в 4-х тт. – СПб, 1998. – Т. 2. Средние века.
7. Зайцев И. Средневековые сословно-представительные учреждения (Англия и Франция) //История. – 1998. - № 24 (июнь). – С. 7-12, 16 (Приложение к газете «Первое сентября»).
8. Люблинская А.Д. и др. Очерки по истории Франции. – Л., 1957.
9. Мортон А.Л. История Англии. – М., 1950.
10. Петрушевский Д.М. Очерки по истории английского государства и общества в средние века. – М., 1937.

11. Писарев Ю.И. Место служивого рыцаря в социально-политической жизни Англии XIV в. //Средние века. – М., 1973. – Вып. 37.
12. Пти Дютайи Ш. Феодалная монархия во Франции и Англии в X – XIII вв. – М., 1938.
13. Репина Л.П. Сословие горожан и феодалное государство в Англии XIV века. – М., 1979.
14. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. – М., 1959.
15. Тьери О. Опыт истории происхождения и успехов третьего сословия //Избранные сочинения. – М., 1937.
16. Харизма королевской власти: мифы и реальность. Материалы круглого стола // Средние века. – Вып. 58. – М., 1995.
17. Хачатурян Н.А. К вопросу о природе сословной монархии //Средние века. – М., 1978. – Вып. 42.
18. Хачатурян Н.А. Сословная монархия во Франции XIII – XIV вв. – М., 1989.
19. Цатурова С.К. Офицеры власти: Парижский парламент в первой трети XV в. – М., 2002.
20. Черепнин Л.В. История представительных и парламентских учреждений в средние века //Средние века. – Вып. 24. – М., 1971. – С. 60 – 65.
21. Штокмар В.В. История Англии в средние века. – М., 1973.

МОДУЛЬ III

Тема 1. Селянство середньовічної Європи: стан, що працює (2 год.)

План:

1. Французьке селянство XIII – XIV ст.
2. Жакерія. Причини, хід і результати.
3. Англійське село у XIII – XIV ст.
4. Повстання Уотта Тайлера. Причини, хід, результати.

Методичні рекомендації:

1. Простежте зміни, що відбувались у XIII – XIV ст. у французькому селі: звільнення від серважу, розширення прав вілланів, зміну форм ренти, збільшення феодалних повинностей. Назвіть категорії залежних селян та їх повинності. Порівняйте статус сервів зі становищем вілланів.

2. Назвіть головні джерела з історії Жакерії, з'ясуйте політичні вподобання авторів хронік на основі чого вкажіть на причини розбіжностей змісту документів. З'ясуйте соціально-економічні та політичні передумови Жакерії, охарактеризуйте події Сторічної війни, що стали прологом до повстання. Опишіть район повстання, склад повсталих та хід їх боротьби з феодалами. Зверніть увагу на озброєння селян, їх методи ведення бою. Особливу увагу зверніть на ступінь організованості селян, рівень їх свідомості. Встановіть основні досягнення повсталих. З'ясуйте, чи підтримало населення міст селянське повстання.

3. Охарактеризуйте повинності та права селян, форми феодалної ренти. З'ясуйте причини посилення феодалного гноблення селян. Охарактеризуйте «Робітниче законодавство», встановіть його наслідки для селян.

4. З'ясуйте причини повстання, прослідкуйте його хід, визначте ставлення селян до короля. Особливу увагу зверніть на вимоги повстанців, з'ясуйте, як в них відбилися інтереси різних соціальних прошарків, що брали участь у русі. Свідчення Джона Струа порівняйте з вимогами селян, висунутими у Майл-Ендській та Смітфілдській програмах. Назвіть основні результати повстання. Порівняйте обидва повстання за наступними критеріями: організованість, якість озброєння, наявність програм, зв'язок з потенційними союзниками тощо.

Теми рефератів.

1. Повстання Етьєна Марселя.
2. Порівняльна характеристика Майл-Ендської та Смітфілдської програм.
3. Інтерпретація монархічної ідеї в народних масах.

Джерела:

1. Английская деревня XIV в. и восстание Уота Тайлера: Сб. документов /Сост. Д.М. Петрушевский. – М.-Л., 1936.
2. История средних веков. Хрестоматия. – М., 1988. – Ч. 1. – Гл. 6. – С. 246 – 250, 274 – 281.
3. Практикум по истории средних веков. – М., 1988. – Вып. 2. – Тема 1, 3.
4. Французская деревня XII – XIV вв и Жакерия. – М.-Л., 1935.
5. Хрестоматия по истории средних веков /Под ред. С.Д. Сказкина. В 3-х томах. – М., 1963. – Т.2.

Література:

1. Авдеева К.Д. Внутренняя колонизация в Англии в XI – XIII вв. //Средние века. – М., 1975. – Вып. 39.
2. Авдеева К.Д. Внутренняя колонизация в Англии и судьбы крестьянства XI – XIII вв. //средние века. – М., 1977. – вып. 41.
3. Барг М.А. Исследования по истории английского феодализма в XI – XIII вв. – М., 1962.
4. Бессмертный Ю.Л. Демографические и социальные процессы во Французской деревне XIV в. //Французский ежегодник. – М., 1973.
5. Бессмертный Ю.Л. Предпосылки и характер крестьянских движений во Франции в XIV в. //Французский ежегодник. – 1974. – М., 1976.
6. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. – М., 1957.
7. Гугнова Е.В. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI – XV вв.). – М., 1984.
8. История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма. – М., 1986. – Т. 2.
9. История Франции. – М., 1972. – Т. 1.
10. Петрушевский Д.М. Восстание Уотта Тайлера. – М., 1937.
11. Сапрыкин Ю.М. Социально-политические взгляды английского крестьянства в XIV – XVIII вв. – М., 1972.
12. Хилтон Р., Фаган Г. Восстание английского народа в 1381 г. – М., 1952.
13. Штокмар В.В. История Англии в средние века. – Л., 1973.

Тема 2. Цивілізації доколумбової Америки. (2 год.)

План:

1. Цивілізація астеків.
2. Цивілізація майя.
3. Цивілізація інків.

Методичні рекомендації:

1. Дайте характеристику політичної організації та соціально-економічного розвитку астеків, проаналізуйте їх релігійні традиції, розвиток наукових знань.

2. Охарактеризуйте політичну організацію та соціально-економічний розвиток народу майя, проаналізуйте його культові традиції, розвиток наукових знань.

3. Дайте характеристику політичної організації та соціально-економічного розвитку цивілізації інків, проаналізуйте їх релігійні традиції, розвиток наукових знань.

4. Охарактеризуйте цивілізацію чібча-муїсків, зверніть увагу на розвиток їх культури.

Теми рефератів:

1. Наукові досягнення культури майя.
2. Міф про «Ельдорадо».
3. Загадкові муїски.
4. Ю.Кнорозов.
5. «Попполь-Вух».
6. Царство дітей сонця (цивілізація інків).

Джерела:

1. Зубрицкий Ю.А. Драмы и трагедии древних инков. – М., 1999. – 184 с.
2. История средних веков. Хрестоматия. Пособие для учителя. В 2 ч. Ч. 2. (XV – XVII вв). Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. – 3-е изд. – М., 1988. (Глава XIV. Тема «Колониальные захваты европейцев в Америке»). – С. 141 – 148. Гл. 12. – С. 102 – 106.
3. Инка Гарсиласо де ла Вега. История государства инков. – Ленинград, 1974.
4. Ланда Диого де. Сообщение о делах в Юкатане 1566 г. – М.-Л., 1955.

Література:

1. Ацтеки: империя крови и величия. – М., 1997. – 168 с.
2. Баглай В.Е. Ацтеки: история, экономика, социально-политический строй (Доколониальный период). – М.: Восточная литература, 1998. – 432 с.
3. Башилов В.А. Древние цивилизации Перу и Боливии. – М.: Наука, 1972. – 211 с.
4. Галич М. История доколумбовых цивилизаций. – М., 1990.
5. Галленкамп Ч. Майя: Загадка исчезнувшей цивилизации /Пер. с англ. – М., 1966.
6. Гуляев В.И. Америка и Старый Свет в доколумбову эпоху. – М., 1968.
7. Гуляев В.И. Доколумбовы плаванья в Америку: мифы и реальность. – М., 1991.

8. Гуляев В.И. Древние майя. Загадки погибшей цивилизации. – М., 1983.
9. Гуляев В.И. По следам конкистадоров. – М., 1976.
10. Дэникен Э. Пришельцы из вселенной /Пер. с нем. – М., 2004.
11. Зубрицкий Ю.А. Инки-кечуа. Основные этапы истории народа. – М., 1975.
12. История Латинской Америки. – М.-К., 2003.
13. Ко М. Майя. Исчезнувшая цивилизация: легенды и факты /Пер. с англ. – М., 2001.
14. Массон В.М. Первые цивилизации. – Ленинград, 1989.
15. Непомнящий Н.Н. Тайны древних цивилизаций. – М., 2002.
16. Нерсесов Я.Н. Тайны Нового Света. От древних цивилизаций до Колумба. – М., 2002.
17. Паркс Г. История Мексики /Пер. с англ. – М., 1949.
18. Рубель В.А. Історія цивілізацій доколумбової Америки. – К., 2005.
19. Созина С.А. На горизонте – Эльдorado. Из истории открытия и завоевания Колумбии. – М., 1972.

САМОСТІЙНА РОБОТА НА КУРС (76 год.)

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА	Питання для самостійного опрацювання	Години
Предмет «Історія середніх віків»	- Історія середніх віків і сучасність. - Джерела з історії середніх віків.	4
Переддень європейського середньовіччя	- Гунни за часів Аттіли. Їх походи на Римську імперію.	4
Франкська держава	- Каролінзьке відродження	2
Європа у ІХ–ХІ ст.	- Соціально-економічний і політичний розвиток Італії в ІХ – ХІ ст. - Правління франконської династії (1024–1125). Боротьба імператорів з папами за інвеституру. - Клонійський рух і реформи Григорія VII. - Особливості феодалізації англосаксонських королівств (VIII – ХІ ст.) Їх боротьба з данцями.	6
Середньовічне місто. Розвиток ремесла і торгівлі	- Боротьба цехів з патриціатом. Цехові революції.	1
Хрестові походи і Реконкіста	- Держави хрестоносців на Сході. - Останні хрестові походи. Занепад руху хрестоносців.	6

Станова монархія у Західній Європі XIII–XV ст.	<ul style="list-style-type: none"> - Боротьба міст Північної і Середньої Італії проти німецьких феодалів у XII – XIII ст. Гвельфи і гіббеліни. - «Апостольські брати». Повстання Дольчино. - Зародження раних капіталістичних відносин у Північній і Середній Італії. - Повстання Чомпі у Флоренції. - Особливості економічного і політичного розвитку Піренейських християнських королівств в XII – XIV ст. - Арагон і Кастилія у XV ст. Заснування єдиного Іспанського королівства. - Формування феодального устрою у Скандинавських країнах в XII – XIII ст. - Датсько-ганзейська війна. Кальмарська унія. 	10
Християнство і католицька церква у V–XV ст.	<ul style="list-style-type: none"> - Рух за церковну реформу. Джон Уїкліф і лоларди. 	1
Цивілізації Доколумбової Америки	<ul style="list-style-type: none"> - Цивілізація чібча-муїсків. 	2
Середньовічна культура	<ul style="list-style-type: none"> - Колоквіум. Середньовічна література Західної Європи. 	40

КОЛОКВІУМ

СЕРЕДНЬОВІЧНА ЛІТЕРАТУРА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

МОДУЛЬ I. Героїчний епос.

1. «Поема про Беовульф».
2. «Пісня про Нібелунгів».
3. «Старша Едда».
4. Ісландські саги.
5. Ірландські саги.
6. «Пісня про Роланда».
7. «Пісня про мого Сіда».
8. Цикл легенд про короля Артура.

Джерела:

1. Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. – М., 1975.
2. Западноевропейский эпос. – Л., 1977.
3. Ирландские саги. – М.-Л., 1961.
4. Исландские саги. – М., 1956.
5. Исландские саги. Ирландский эпос. – М., 1973.
6. Песнь о Нибелунгах. – Л., 1972.
7. Песнь о Роланде. – М.-Л., 1964.

8. Песнь о Роланде. Коронавание Людовика. Песнь о Сиде. Романсеро. – М., 1976.
9. Песнь о Сиде. – М.-Л., 1959.
10. Похищение быка из Куальнге. – М., 1985.
11. Старшая Эдда. Древнеиспанские песни о богах и героях. – М.-Л., 1963.

Література:

12. Веселая З.А. Сид Воитель // Запорожец Н.И. Книга для чтения по истории средних веков. – М., 1986. – С. 101 – 109.
13. Гуревич А.Я. История и сага. – М., 1977.
14. Європейське рицарство за середньовічним французьким та іспанським героїчним епосом: Пісня про Роланда, Пісня про мого Сіда //Історія західноєвропейського Середньовіччя: Хрестоматія /Упорядн. М.О. Рудь. – К., 2005. – С. 285 – 400.
15. Мельникова В.А. Меч и лира. Англосаксонское общество в истории и эпосе. – М., 1987.
16. Самарин Р.М. Песнь о Роланде и проблемы литературного анализа // Самарин Р.М. Зарубежная литература: Учеб. пособие. – М., 1987. – С. 17 – 34.
17. Сен-Виктор П. де. Роланд // Сен-Виктор П. де. Боги и люди. Пер. с фр. – К., 1992. – С. 254 – 263.
18. Стеблин-Каменский М.И. Культура Исландии. – Л., 1967.
19. Стеблин-Каменский М.И. Мир саги. – Л., 1984.

МОДУЛЬ II. Рицарська та міська література.

Рицарська література.

1. Поезія трубадурів і міннезінгерів.
2. «Роман про Трістана й Ізольду».
3. «Окассен і Ніколетта».
4. Кретьєн де Труа «Івейн або рицар Лева».
5. Вольфрам фон Ешенбах «Парсіфаль».
6. Гартман фон Ауе «Бідний Генріх».

Міська література.

1. Фабльо.
2. Роман про Лиса.
3. Поезія вагантів.
4. Франсуа Війон. Лірика.

Джерела:

1. Легенда о Тристане и Изольде. – М., 1976.
2. Песни трубадуров. – М., 1979.
3. Жизнеописания трубадуров. – М., 1993.
4. Поезия трубадуров. Поезия миннезингеров. Поезия вагантов. – М., 1974.
5. Вийон Ф. Лирика. – М., 1981.
6. Поезия вагантов. – М., 1975.

7. Роман о Лисе. – М., 1987.
8. Фаблио. Старофранцузские новеллы. – М., 1971.

Література:

1. Февье Жан. Франсуа Вийон. – М., 1991.
2. Средневековый роман и повесть. – М., 1974.
3. Городская культура. Средневековье и начало нового времени. – Л., 1986.
4. Давиденко Г.И., Акуленко В.Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження. – К., 2007.
5. Добиаш-Рождественская О.А. Культура западноевропейского средневековья. – М., 1987.
6. Иванов К.А. Трубадуры, труверы, миннезингеры. – М., 1997.
7. Михайлов А.Д. Старофранцузская городская повесть «фаблио» и вопросы специфики средневековой пародии и сатиры. – М., 1986.
8. Михайлов А.Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе. – М., 1976.
9. Оссовская М. Рыцарь и буржуа. Исследования по истории морали. – М., 1992.
10. Хейзинга Й. Осень средневековья. – М., 1988.

МОДУЛЬ III. Західноєвропейська література раннього Відродження.

1. Данте Аліг'єрі «Божествена комедія».
2. Джованні Бокаччо «Декамерон».
3. Франческо Петрарка «Книга пісень».
4. Джеффри Чосер «Кентерберійські оповідання».
5. Італійська новела Відродження (Ф. Сакетті, П. Браччоліні, М. Банделло та ін.).
6. Французька новела (Ф. Віньєль «Сто нових новел»).
7. Німецька новела (Бебель Г. «Фацетті»).

Джерела:

1. Бокаччо Д. Декамерон. – М., 1987.
2. Данте Алигьери. Божественная комедия. – М., 1968.
3. Итальянская новелла Возрождения. – М., 1957.
4. Новелла эпохи Возрождения. – К., 1990.
5. Новеллино. – М., 1984.
6. Петрарка Ф. Книга песен. – М., 1963.
7. Петрарка Ф. Избранная лирика.
8. Сакетти Ф. Новеллы. – М.-Л., 1962.
9. Чосер Д. Кентерберийские рассказы, – М., 1973.

Література:

1. Протопопова Д. Долгая дорога в Кентербери («Кентерберийские рассказы» Джеффри Чосера как путевые заметки средневековых горожан) //История. – 2005. - № 18 (15 – 30 сентября). – С. 20 – 27.

2. Баткин Л.М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – М., 1989.
3. Бранка Б. Бокаччо средневековый. – М., 1983.
4. Давиденко Г.Й., Акуленко В.Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження. – К., 2007.
5. Девятайкина Н.И. Мироззрение Петрарки: этические взгляды. – Саратов, 1988.
6. Ревякина Н.В. Франческо Петрарка и формирование самосознания новой личности // Средние века. – М., 1986. – Вып. 49.
7. Хлодовский Р.И. «Декамерон». Поэтика и стиль. – М., 1982.

Питання до модульного контролю та екзамену

Модуль I

1. Походження і зміст терміну «Середні віки».
2. Хронологічні рамки курсу історії середніх віків. Його періодизація.
3. Історія середніх віків і сучасність.
4. Походження і зміст терміну «феодалізм».
5. Природні та демографічні умови Середньовіччя.
6. Джерела з історії середніх віків.
7. Господарство, суспільний лад і релігія стародавніх германців.
8. Причини та передумови Великого переселення народів.
9. Велике переселення народів.
10. Гунни за часів Аттіли. Їх походи на Римську імперію.
11. Наслідки варварських завоювань. Соціально-економічні, політичні і етнічні зміни в Західній Європі V–VII ст.
12. Заснування франкського королівства. Державний устрій франків в V–VII ст.
13. Господарство і суспільний лад франків за «Салічною правдою».
14. Послаблення влади Меровінгів в VI–VII ст. Підвищення майордомів Австразії.
15. Карл Мартелл. Його внутрішня і зовнішня політика.
16. Піпін Короткий. Його політика.
17. Утворення папської держави.
18. Війни Карла Великого, їх наслідки.
19. Організація управління імперії Карла Великого. Каролінзьке відродження.
20. Формування феодальних відносин в Каролінгській державі.
21. Розпад імперії Карла Великого. Верденський поділ.
22. Соціально-економічний і політичний розвиток Франції в IX – XI ст.
23. Соціально-економічний і політичний розвиток Італії в IX – XI ст.
24. Особливості феодалізації в Німеччині. Заснування ранньфеодальної німецької держави.
25. Правління Оттона I. Відновлення імперії.
26. Правління франконської династії (1024–1125). Боротьба імператорів з папами за інвеституру.
27. Ключійський рух і реформи Григорія VII.
28. Особливості феодалізації англосаксонських королівств (VIII – XI ст.) Їх боротьба з датчанами.

Модуль II

29. Скандинавія в V – VIII ст. Господарство, суспільно-політичний устрій, релігія і міфологія.
30. Походи вікінгів в кінці VIII – першій половині X ст. Їх характер.
31. Географічні відкриття норманів у IX – XI ст.
32. Походи вікінгів у другій половині X – першій половині XI ст. Загальний характер вікінзьких походів.
33. Заселення угорцями Середнього Подунав'я і Трансильванії. Утворення угорського королівства.

34. Набіги угорців на європейські країни (кінець IX – X ст.). Їх наслідки.
35. Основні риси феодального устрою Західної Європи в кінці XI ст.
36. Особливості розвитку Східної Римської імперії.
37. Виникнення середньовічних міст. Особливості цього процесу в Італії, Франції, Німеччині, Англії.
38. Середньовічне міське ремесло, його характер. Значення цехів у житті середньовічного міста.
39. Боротьба міст з сеньйорами. Різні типи міського самоврядування.
40. Боротьба цехів з патриціатом. Цехові революції.
41. Боротьба підмайстрів і учнів з майстрами.
42. Розвиток міжнародної торгівлі і товарно-грошових відносин в Європі XII – XV ст.
43. Передумови хрестових походів. Початок руху хрестоносців.
44. Перший хрестовий похід, його наслідки.
45. Держави хрестоносців на Сході.
46. Духовно-рицарські ордени.
47. Другий і третій хрестові походи.
48. Четвертий хрестовий похід. Латинська імперія.
49. Останні хрестові походи. Занепад руху хрестоносців.
50. Наслідки хрестових походів, їх історичне значення.
51. Особливості соціально-економічного розвитку Франції у другій половині XI – XIII ст.
52. Посилення королівської влади у Франції (з кінця XII – до останньої чверті XIII ст.).

Модуль III

53. Філіп IV Красивий, його внутрішня і зовнішня політика.
54. Генеральні штати в XIV – XV ст. Їх структура, функції, роль у політичному житті Франції.
55. Столітня війна. Причини, характер, основні етапи війни.
56. Повстання Етьєна Марселя. Жакерія.
57. Людовік XI. Завершення об'єднання Франції.
58. Нормандське завоювання Англії і його наслідки.
59. Соціально-політичний розвиток Англії у XII ст.
60. Велика хартія вольностей. Її історичне значення.
61. Політична боротьба в Англії у другій половині XIII ст. Громадянська війна 1263 – 1267 рр. і утворення парламенту.
62. Англійський парламент в кінці XIII – XIV ст. Його структура, функції і роль у політичному житті країни.
63. Рух за церковну реформу. Джон Уїкліф і лоларди.
64. Повстання під керівництвом Уотта Тайлера.
65. Особливості соціально-економічного розвитку Німеччини у XII–XIII ст.
66. Італійська політика німецьких імператорів (друга половина XII – середина XIII ст.).
67. Соціально-економічний розвиток Німеччини в XIV–XV ст.

68. Особливості соціально-економічного розвитку Італії в другій половині XI–XII ст.
69. Боротьба міст Північної і Середньої Італії проти німецьких феодалів у XII – XIII ст. Гвельфи і гіббеліни.
70. «Апостольські брати». Повстання Дольчино.
71. Зародження ранніх капіталістичних відносин у Північній і Середній Італії.
72. Повстання Чомпі у Флоренції.
73. Реконкіста. Її основні етапи і результати.
74. Особливості економічного і політичного розвитку Піренейських християнських королівств в XII – XIV ст.
75. Арагон і Кастилія у XV ст. Заснування єдиного Іспанського королівства.
76. Формування феодального устрою у Скандинавських країнах в XII – XIII ст.
77. Датсько-ганзейська війна. Кальмарська унія.
78. Початок формування середньовічної культури західноєвропейських країн. Каролінзьке відродження.
79. Освіта у середні віки. Школи й університети. (Західна Європа).
80. Світогляд середніх віків. Розвиток схоластики. (Західна Європа).
81. Середньовічна архітектура, живопис, скульптура. (Західна Європа).
82. Героїчний епос народів Західної Європи.
83. Рицарська культура в XII – XIV ст.
84. Міська культура XII – XV ст.
85. Історичні передумови виникнення культури Відродження. Її характер і основні риси.
86. Видатні представники раннього Відродження в Італії.
87. Цивілізація астеків.
88. Цивілізація майя.
89. Цивілізація інків.
90. Цивілізація чібча-муїсків.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ» ЗА МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

Вид роботи (год.)	I модуль	II модуль	III модуль	Разом
Лекції	10	8	8	26
Семінари	6	6	6	18
Самостійна робота	25	25	26	76
Разом	41	39	40	120

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА РЕЙТИНГОВОЮ СИСТЕМОЮ

Модулі	I	II	III	Разом (балів)
Бали	0-24	0-23	0-23	0-70
Лекції	0-7	0-3	0-3	0-13
Семінари	0-15	0-15	0-15	0-45
Самостійна робота	0-4	0-4	0-4	0-12
Інші види робіт*	0-4	0-3	0-3	0-10
Модульний контроль	0-24	0-23	0-23	0-70
Підсумковий контроль	Екзамен			до 30 балів

* Включають у себе: реферування наукової літератури, складання порівняльних таблиць, схем, участь в олімпіадах, студентську наукову роботу тощо.

Шкала оцінювання якості знань студентів:

90–100 балів - *відмінно* (A);

75–89 балів - *добре* (BC);

60–74 балів - *задовільно* (DE);

35–59 балів - *незадовільно* з можливістю повторного складання (FX);

0–34 балів - *незадовільно* з обов'язковим повторним курсом (F).

A (Відмінно)	90 – 100	Видатна робота з мінімальними помилками
B (Добре)	83 – 89	Вище середнього стандарту, але з деякими поширеними помилками
C (Добре)	75 – 82	В цілому хороша робота, але з помітними помилками
D (Задовільно)	68 – 74	Пристойно, але із значними помилками
E (Достатньо)	60 – 67	Задовольняє мінімальні вимоги
FX (Не прийнято)	35 – 59	Необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання (доопрацювати)
FF (Не прийнято)	0 – 34	Необхідна значна подальша робота (переробити)

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

1. Гай Юлий Цезарь. Записки о Гальской войне //Хрестоматия по истории средних веков /Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т. 1. – С. 261 – 266.
2. Древние германцы. Сб. документов /Под ред. А.Д. Удальцова. – М., 1937.
3. Дятлов В.А. Низшие слои населения средневекового города XV – XVI вв. Учебно-методическое пособие. – Чернигов, 1997.
4. Історія західноєвропейського Середньовіччя: Хрестоматія /Упорядн. М.О. Рудь. – К., 2005.
5. История средних веков. Хрестоматия. Пособия для учителя. В 2-х частях /Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. – М., 1988.
6. Немецкий город XIV – XV вв. Сб. материалов /Под ред. В.В. Стоцклицкой-Терешкович. – М., 1936.
7. Памятники по истории Англии XI – XIII вв. – М., 1963.
8. Практикум по истории средних веков. В 2-х выпусках /Сост. М.Л. Абрамсон и др. – М., 1988.
9. Салическая правда. Пер. с лат. Н.П. Грацианского /Под ред. Д.Н. Егорова. – М., 1913.
10. Средневековое городское право XII – XIII вв. / Под ред А.А. Сванидзе. Т. 1 – 4. – М., 1999 – 2000.
11. Стоцклицкая-Терешкович В.В., Плешкова С.Л. Средневековый город в Западной Европе в XI – XV вв. Сб. источников. – М., 1969.
12. Учебно-методический комплекс по истории Средних веков в 5 кн. / Под ред. В.А.Ведюшкина. – М., 2008. Книга 4 [Хрестоматия].
13. Хрестоматия по истории средних веков /Под ред. С.Д. Сказкина – М., 1961.

Література*

Основна

1. Блок М. Феодалне суспільство. – К., 2002.
2. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. – М., 1957.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. I. Структурі повсякденності: можливе і неможливе. – К., 1995.
4. Гуревич А.Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. – М., 1970.
5. Гуревич А.Я., Харитонович Д.А. История средних веков. – М., 1995.
6. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. 2-е изд., – М., 1984.
7. Гутнова Е.В. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе. – М., 1984.
8. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990.
9. Гутнова Е.В. Историография истории средних веков. – 2-е изд. – М., 1985.
10. Дюби Ж. Трехчастная модель, или представление средневекового общества о себе самом. – М., 2000.

* Основна та додаткова література навчального посібника рекомендуються з урахуванням її наявності в бібліотеках Чернігівського державного педагогічного університету.

11. Егер О. Всемирная история в 4-х тт. – СПб, 1998. – Т. 2: Средние века.
12. История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма. В 3-х тт. – М., 1985. – Т.1-2.
13. История Европы с древнейших времен до наших дней. В 8 т. – Т. 2.
14. История средних веков /Под ред. С.П. Карпова. – М., 1998.
15. Средневековая Европа. – М., 1988.
16. История Византии. В 3-х тт. – М., 1967.
17. Карпов С.П. Латинская Романия. – СПб, 2000.
18. Колесницкий Н.Ф. Феодальное государство (V – XV вв.) – М., 1988.
19. Косминский Е.А. Историография истории средних веков (V – середина XIX вв.) – М., 1963.
20. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств. – М., 1984.
21. Корсунский А.Р. Раннефеодальное государство и формирование феодальной собственности в Западной Европе. – М., 1970.
22. Котельникова Л.А. Феодализм и город в Италии в VIII – XV вв. – М., 1987.
23. Курбатов Г.Л. История Византии. – М., 1984.
24. Левицкий Я.А. Город и феодализм в Англии. – М., 1987.
25. Ле Гофф Жак. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
26. Лінч Дж. Середньовічна церква. – К., 1994.
27. Люблинская А.Д. Источниковедение истории средних веков. – Л., 1955.
28. Люблинская А.Д. и др. Очерки по истории Франции. – Л., 1957.
29. Мильская Л.Т. Светская вотчина в Германии VIII – IX вв. и ее роль в закреплении крестьянства. – М., 1957.
30. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. – М., 1974.
31. Петрушевский Д.М. Восстание Уота Тайлера. – М., 1937.
32. Рубель В.А. Історія цивілізацій Доколумбової Америки: Навч. посібник. – К., 2005.
33. Сказкин С.Д. Очерки по истории западноевропейского крестьянства в средние века. – М., 1968.
34. Словарь средневековой культуры / Под ред. А.Я. Гуревича. – М., 2003.
35. Средневековая Европа глазами современников и историков. – М., 1994. – Ч. 1-4.
36. Стоклицкая-Терешкович В.В. Очерки по истории немецкого города XIV – XV вв. – М., 1936.
37. Сапрыкин Ю.М. Социально-политические взгляды английского крестьянства в XIV – XVIII вв. – М., 1972.
38. Хилтон Р., Фаган Г. Восстание английского народа в 1381 г. – М., 1952.
39. Петрушевский Д.М. Очерки по истории английского государства и общества в средние века. – М., 1937.
40. Пти Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и Англии в X – XIII вв. – М., 1938.
41. Подаяк Н.Г. Ганза: мир политики и торговли в XII – XVII столетиях. – К., 1998.
42. Ткаченко А.А. Экономическая история Западной Европы и Америки: учебное пособие. – Запорожье, 1998.
43. Тревельян Дж. Социальная история Англии. – М., 1959.

44. Хачатурян Н.А. Сословная монархия во Франции XIII – XIV вв. – М., 1989.
45. Хейзинга Й. Осень Средневековья. – М., 1988.
46. Штокмар В.В. История Англии в средние века. – М., 1973.
47. Элита и этнос Средневековья /Отв. ред. А.Л. Сванидзе. – М., 1995.
48. Ястребицкая А.Л. Западная Европа. Эпоха. Быт. Костюм. – М., 1978.
49. Успенский Ф.И. История Византийской империи. – М.: Мысль, 1999. – 827 с.

Додаткова:

1. Альфан Л. Великие империи варваров. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века /Пер. с франц. Некрасова М.Ю. – М., 2006.
2. Андреева О. Средневековье: культ прекрасной дамы //Наука и жизнь. – 2005. – № 1. – С. 18 – 125.
3. Античная древность и Средние века: проблемы идеологии и культуры. – Свердловск, 1987.
4. Античный мир. Византия: К 70-летию проф. В.И. Кадеева. – Х., 1997.
5. Арест С. Орден госпитальеров // История. – 2002. – № 27 – 28 (16 – 31 июля) – С. 1 – 7. (Прилож. к газ. «Первое сентября»).
6. Ауров О. Образ жизни кастильского рыцаря XIII в. //Вопросы истории. – 2003. – № 8. – С. 56 – 67.
7. Березкин Ю.Е. Инки: Исторический опыт империи. – Л., 1991.
8. Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов. – Л., 1951.
9. Бицилли П.М. Место Ренессанса в истории культуры. – СПб, 1996.
10. Бойцов М.А. Преступники под покровительством государя /Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 2008. – 5. – С. 3 – 18.
11. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. В 3 т. – М., 1986 – 1992.
12. Буданова В.П. Готы в эпоху Великого переселения народов /Отв. ред. Б.А. Рыбаков. – 2-е изд: испр. и доп. – СПб., 2001.
13. Бутромеев В.П. Алларих и Атила // Бутромеев В.П. Древний мир: Книга для чтения. – М., 1996. – С. 209 – 222.
14. Вайян Д. История ацтеков. Пер. с англ. М.И. Баранович /Под ред. В.В. Струве. – М., 1949.
15. Вега Л.И. История государства инков. – Л., 1974.
16. Волков А. Можно ли верить документам Меровингов и Каролингов? // Знание – сила. – 2001. – № 2. – С. 108 – 112.
17. Галленкамп. Майя. Загадка исчезнувшей цивилизации. – М., 1968.
18. Гизо Ф. История цивилизации во Франции – М., 1980. – Т. 4.
19. Глиняний В.П. Салічна правда – пам'ятка ранньофеодального права франків // Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. – К., 2005. – С. 270 – 299.
20. Гороховський Є. Аттіла – біч божий: історична особа та культурологічний феномен: Людина чи міф //Хроніка 2000. – 1996. (№ 16). – С. 55 – 65.
21. Гречка М. Співтовариство «Євро-Азія» і «Шовковий шлях» - К., 2008.
22. Григулевич И. Инквизиция перед судом истории // Вопросы истории. – 1968. – № 12. – С. 123 – 134.

23. Гринкевич О. Великий шовковий шлях // Політика і час. – 2004. - № 1. – С. 81 – 88.
24. Гуляев В.И. Доколумбовы плавания в Америку: мифы и реальность. – М., 1991.
25. Гуляев В.И. Сколько раз открывали Америку? – М., 1978.
26. Гумилев Л.Н. История народа хунну. – М., 2004.
27. Гуревич А.Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. – М., 1989.
28. Гутнова Е.В. Возникновение английского парламента (Из истории английского общества и государства XIII в.) – М., 1960.
29. Джилберт Э. Тайны маяя. – М., 2000.
30. Диль Ш. Византийские портреты //Пер. с фр. – М., 1994.
31. Добиаш-Рождественская О.А. Крестом и мечом. Приключения Ричарда I Львиное Сердце. – М., 1991.
32. Дряхлов В.Н. Борьба церкви с язычеством в королевстве Меровингов // Вопросы истории. – 2010. – № 1. – С. 119 – 125.
33. Дудникова Г.П. История костюма. – Ростов-на-Дону. – 2003.
34. Ефимова С.Г. Средневековая Европа: антропология и миграция населения // Природа. – 1996. – № 7. – С. 80 – 93.
35. Заборов М.А. История крестовых походов в документах и материалах. – М., 1977.
36. Заборов М.А. Крестовые походы. – М., 1956.
37. Заборов М.А. Крестоносцы и их походы на Восток в XI – XIII веках. – М., 1962.
38. Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке. – М., 1980.
39. Зайцев И. Средневековые сословно-представительные учреждения (Англии и Франции) // История. – 1998. – № 24. – С. 7 – 12, 16. (Прилож. к газ. «Первое сентября»).
40. Занков Д. Средневековые ведовские процессы. Раскрыта ли тайна охоты на ведьм //Наука и жизнь. – 2004. – № 2. – С. 82 – 88.
41. Захаров В.А. Мальтийский орден и его место в системе европейских государств // Вопросы истории. – 2006. - № 8. – С. 22 – 37.
42. Захаров В.А. Современный Мальтийский орден: взгляд сквозь века // Новая и новейшая история. – 2004. - № 1. – С. 184 – 204.
43. Зубрицкий Ю.А. Инки-кечуа: Основные этапы истории народа. – М., 1975.
44. Иванов Л.Л. Вакханки и куртизанка: с древнейших времен до наших дней. – М., 1993.
45. Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976.
46. Историки эпохи Каролингов / Пер. с лат. М.С. Петровой. – М., 2000.
47. История Византии в 3-х томах /Редкол. С.Д. Сказкин и др. – М., 1967.
48. История войн. Т. 1. /Авт.-сост. Головкин Н.Н. – Ростов-на-Дону, 1997.
49. История крестовых походов /Под ред. Дж. Райли-Смита. – М., 1998.
50. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час): Навч. посібн. /За ред проф. Б.Й. Тищика. – Львів, 2006.
51. Каждан А.П. Два дня из жизни Константинополя. – СПб, 2002.
52. Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства /Сокр. и пер. с итал. В.П. Гайдука. – М., 1987.

53. Карпов С.П. Латинская романия. – СПб., 2000.
54. Карсавин Л.П. Франки, лангобарды и папский Рим // История Европейской культуры. – СПб, 2003. – Т. 1. – С. 280 – 318.
55. Карсавин Л.П. Монашество в средние века. – М., 1992.
56. Керам К.В. Первый американец: Загадки доколумбовой эпохи. – М., 1979.
57. Кикило В. Мальтийские рыцари с православной душой // Эхо планеты. – 2010. – № 7 – 8. – С. 33 – 36.
58. Ким О.В. К вопросу о ранней модернизации в Европе и России // Средние века. – 2009. – № 1 – 2. – С. 139 – 155.
59. Кнорозов Ю.В. Иероглифические рукописи майя. – Л., 1975.
60. Колесницкий Н.Ф. Священная Римская империя: притязания и действительность. – М., 1977.
61. Кобів Й. Життя Карла Великого // Всесвіт. – 2006. - № 5 – 6. – С. 85 – 102.
62. Корсунский А.Р. К дискуссии об « Эдикте Теодориха » // Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М.: Изд-во «Наука», 1972. – 446 с. – С. 16 – 32.
63. Котельникова Л.А. Феодализм и город в Италии в VIII – XV веках. – М., 1987.
64. Кривцов Н. Сокровище тамплиеров // Вокруг света. – 2001. – № 2. – С. 28 – 35.
65. Кулаева С.Б. Символические жесты зависимости в оформлении средневекового оммажа // Одиссей. – 2002. – М., 2002.
66. Кулаковский Ю.А. Избранные труды по истории аланов и Сарматии. – СПб., 2000.
67. Кулаковский Ю.А. История Византии. 395 – 518 года. – СПб., 2003.
68. Кулаковский Ю.А. История Византии. 518 – 602 года. – СПб., 2003.
69. Кулаковский Ю.А. История Византии. 602 – 617 года. – СПб., 2004.
70. Культурный облик средневекового торговца //Преподавание истории в школе. – 2004. – № 8. – С. 59 – 61.
71. Липшиц Е.Э. Право и суд в Византии в IV – VIII вв. – Л., 1976.
72. Литаврин П. Как жили византийцы. – 2-е изд. – СПб, 2000.
73. Малов В.Н. Меровинги // Вопросы истории. – 2000. – № 6. – С. 150 – 157.
74. Мельвиль М. История ордена Тамплиеров. – СПб., 2000.
75. Михальченко Н. Мальтийский орден в России: история и самозванцы // Эхо планеты. – 2006. – № 24. – С. 40 – 43.
76. Мишин Д.Е. Викинги в мусульманской Испании //Восток, 2003 - № 5. – С. 32 – 41.
77. Моця О. Українські козаки і західноєвропейські лицарі (порівняльна характеристика) //»Истину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. – К., 2004. – Т. 2. Наукові студії. – С. 147 – 157.
78. Моця О.П. Дружинники – козаки – лицарі //Археологія. – 1994. – № 1. – С. 99 – 110.
79. Невгод В. Дами в поході [Учать жінок в хрестових походах] //Людина і світ. – 2002. – № 3. – С. 63 – 64.
80. Нищенко В. Бізнесмени Середньовіччя //Науковий світ. – 2001. - № 12. – С. 22 – 23.
81. Орлов В. Инквизиция //История. – 1997. – № 4. – С. 103 – 185.
82. Осокин Н.А. История средних веков. – Минск, 2003.

83. Оссовская М. Рыцарь и буржуа. Исследования по истории морали. – М., 1987.
84. Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей Круглого стола. – М., 2001.
85. Перруа Э. Столетняя война. Пер. с франц. М.Ю. Некрасова. – М., 2006.
86. Подаяк Н. Меч і корона: Карл Великий – перший середньовічний архітектор європейської єдності // Історія в школах України. – 2007. – № 4. – С. 41 – 45.
87. Про лицарів та лицарство // Все для вчителя. – 2005. – № 5-6 (березень). – С. 85 – 95.
88. Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего Нового времени. Вып. 4 / Под ред. Г.Е. Лебедевой. – СПб., 2003.
89. Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего Нового времени. Вып. 5 / Под ред. Г.Е. Лебедевой. – СПб., 2005.
90. Ришар Ж. Латино-Ерусалимское королевство. – СПб, 2002.
91. Романова В.Л. Рукописная книга – ценный памятник средневековой городской культуры (об особенностях книжного оформления во Франции в XIII – XIV вв.) // Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М., 1972. – С. 310 – 329.
92. Рус А. Народ майя. – М., 1986.
93. Ругенбург В.И. Теория и практика итальянского абсолютизма // Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М., 1972. – С. 225 – 236.
94. Рюкуа А. Средневековая Испания. – М., 2006.
95. Сванидзе А.А. Деревенские ремесла в средневековой Европе. – М., 1985.
96. Сванидзе А.А. Эпоха Средних веков: хронологические границы // Средние века. – 2009. – № 1 – 2. – С. 51 – 59.
97. Сергеев А.Г. Правители государств и отцы церкви Европы за 2000 лет. – Владимир, 1997.
98. Сериков С. Гунни: хто вони і звідки? // Вісник АН України. – 1994. – № 2. – С. 19 – 24.
99. Сиротенко В.Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV – начале VI вв. – Пермь, 1975.
100. Смирнов В. Предвечная империя тамплиеров // Наука и религия. – 2005. – № 8 – 11.
101. Стам С.М. Некоторые актуальные вопросы изучения средневекового города // Средневековый город. Вып. 6. – Саратов, 1981.
102. Стучевский И.А. Аттила // Вопросы истории. – 1968. - № 12. – С. 208 – 213.
103. Судьбы и образы женщин средневековья. – СПб., 2001.
104. Супруненко Ю.П. Развенчанные мифы: (Кровавые тайны древних варваров) // Природа и человек. – 2007. – № 4. – С. 40 – 41.
105. Сушинський Б.І. Всесвітня історія лицарства. – Одеса, 2005.
106. Уваров П.Ю. Что такое Средние века? // Средние века. – 2009. - № 1 – 2. – С. 45 – 51.
107. Клименко В.В. Климат и история в Средние века // Восток. – 2003. - № 1. – С. 5 – 41.
108. Успенский Ф.И. История крестовых походов. – СПб., 2000.

109. Филиппов Б. Империя и папство в средние века: вокруг клонийской реформы // История. – 1997. - № 8 (февраль). – С. 5 – 9. (Прилож. к газ. «Первое сентября»).
110. Филиппов В. Женщина в средневековом обществе // История. – 1996. - № 40 (октябрь). – С. 1 – 6 (Приложение к газете «Первое сентября»).
111. Филиппов В. Женщина Средневековья // Наука и религия. – 2001. - № 3. – С. 36 – 39.
112. Філіпенко А.С. Міжнародні господарські зв'язки часів середньовіччя // Міжнародні економічні відносини: історія. – К., 2006. – С. 102 – 139.
113. Флори Ж. Идеология меча: Предыстория рыцарства. – СПб, 1999.
114. Хоменко Г. Цей вічний «Шовковий шлях» // Хроніка 2000. – № 33. – С. 341 – 345.
115. Черных А.П. Гербовники XIV века // Средние века. – 2009. - № 1 – 2. – С. 212 – 241.
116. Черняк Е.В. Пять столетий тайной войны: Из истории секретной дипломатии и разведки. – М., 1985.
117. Шмітт Ж.К. Сенс жесту на середньовічному Заході. – Х., 2002.
118. Шпаковский В. Бронзовой статуе подобный: [Рыцарское вооружение] // Техника – молодежи. – 2007. – № 1. – С. 52.
119. Юнусов А.С. Восточное рыцарство (в сравнении с западным) // Вопросы истории. – 1986. – № 10. – С. 101 – 112.
120. Юсим М.А. Средние века: термин и образ // Средние века. – 2009. - № 1 – 2. – С. 59 – 61.
121. Ястребицкая А.Л. Европейский город (Средние века – раннее Новое время). Введение в современную урбанистику. – М., 1993.

